

СЪДЪРЖАНИЕ

*Националният център за информация и документация
Ви честити Новата 2013 година!*

ОБУЧЕНИЕТО И КВАЛИФИКАЦИЯТА ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	3
ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ЕВРОПА. НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ, УЧЕБНИ ПРОГРАМИ И РЕЗУЛТАТИ	3
ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ В ЕВРОПА. ПРИМЕРИ ЗА ДОБРИ ПРАКТИКИ	14
ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО И РАЗВИТИЕТО НА ЖИЗНЕНИТЕ УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНЦИИ У МЛАДИТЕ ХОРА	21
КВАЛИФИКАЦИЯТА НА УЧИТЕЛИТЕ – ВАЖЕН ФАКТОР ЗА УСПЕХА В ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО	24
УСТОЙЧИВИ УЧЕНИЧЕСКИ ФИРМИ В ГЕРМАНИЯ	27
ПРОЕКТЪТ „БИЗНЕС@УЧИЛИЩЕ“	34
ЕФЕКТЪТ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ДАНИЯ	37
НАЦИОНАЛНИ ИНИЦИАТИВИ И ДОБРИ ПРАКТИКИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО ВЪВ ФИНЛАНДИЯ И ШВЕЦИЯ	42
ОРГАНИЗАЦИЯ НА МРЕЖАТА ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО (NFTE) В ИРЛАНДИЯ И БЕЛГИЯ	47
МЕТОДИ И ДОБРИ ПРАКТИКИ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В ИСПАНИЯ	49
ФОРМИРАНЕ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ ДУХ В СРЕДНИТЕ УЧИЛИЩА НА КАНАДСКАТА ПРОВИНЦИЯ КВЕБЕК	51
КОД НА СТРАНИТЕ	59

Бюлетинът INFOсвят
се изготвя по материали от реномирани
чуждестранни източници.

Редакционен съвет:
Ваня Грашкина, Валентина Славчева
Яна Панова, Мария Стоянова,
Юлия Дичева

Отговорен редактор:
Мария Стоянова
Стилов редактор:
Нели Колева

Адрес: бул. "Д-р Г. М. Димитров" № 52 А
1125 София
тел.: 817 38 60
e-mail: requests@nacid.bg

ISSN 1312-473

ОБУЧЕНИЕТО И КВАЛИФИКАЦИЯТА ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ЕВРОПА. НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ, УЧЕБНИ ПРОГРАМИ И РЕЗУЛТАТИ

В публикувания през март 2012 г. доклад на европейската образователна мрежа Eurydice „*Entrepreneurship Education at School in Europe. National Strategies, Curricula and Learning Outcomes*“ е направен сравнителен анализ на политиките и практиките за обучението по предприемачество в училищното образование в Европа. Проучването се основава на официалните доклади на 31 държава, членуващи в мрежата Eurydice, и се отнася към 2011-2012 учебна година, като обхваща началното образование и първия и втория гимназиален етап на средното образование, съответстващи на образователните нива 1, 2 и 3 по Международната стандартизирана класификация на образованието (ISCED).

Разгледани са следните основни въпроси, засягащи обучението по предприемачество:

1. Национални стратегии и планове за действие, насърчаващи интегрирането на предприемачеството в образованието.
2. Подходи на обучение и учебни планове, дефинирани в националните ръководни документи.
3. Специфични образователни резултати за обучението по предприемачество и практически насоки в подкрепа на учителите.
4. Инициативи, подпомагащи обучението

по предприемачество и образователни реформи в тази насока.

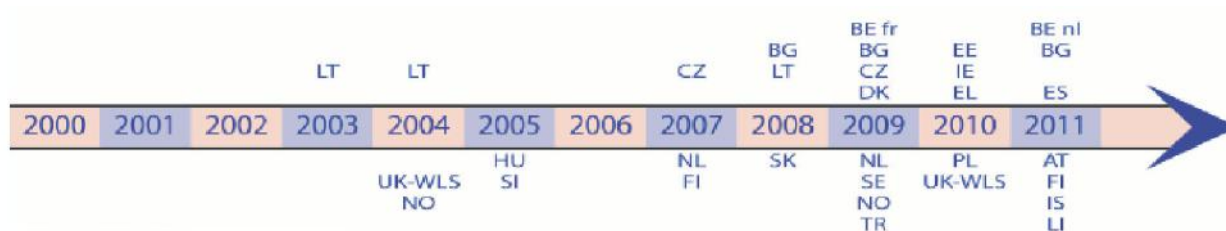
В доклада е разгледана и практиката в отделни страни, участващи в проучването, и са посочени препратки и връзки с релевантните политически документи.

❖ НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ И ПЛАНОВЕ ЗА ДЕЙСТВИЕ

Тук са представени специфичните стратегии и планове за действие, както и някои общи стратегии за интегриране на обучението по предприемачество в основните и общообразователните средни училища.

Националните стратегии за подобряване на обучението по предприемачество са приемани през периода 2000-2011 година (фиг.1). В Националната образователна стратегия (2003) на Литва специално се споменава обучението по предприемачество. Във Великобритания (Уелс) и Норвегия стратегиите се появяват през 2004 г. Тези държави, както Холандия и Финландия, вече предприемат следващи мерки в тази насока. В повечето страни стратегиите са създадени през периода 2007-2009 г., а в някои като Белгия (Фламанд-

Фигура 1. Стартиране на националните стратегии за обучението по предприемачество в общообразователните училища, 2000-2011

Source: Eurydice

дска общност) се появяват наскоро - в края на 2011 г.

ВИДОВЕ СТРАТЕГИИ

Обучението по предприемачество се насърчава в повечето европейски страни, като са възприети няколко различни подхода (фиг.2):

- специфични стратегии/планове за действие, насочени изключително към интегрирането на обучението по предприемачество;
- по-широки образователни или икономически стратегии, включващи целите на обучението по предприемачество;
- индивидуални или групови инициативи, свързани с обучението по предприемачество.

Специфични стратегии

В шест държави и два региона има специфични стратегии за обучението по предприемачество в началното и средното образование.

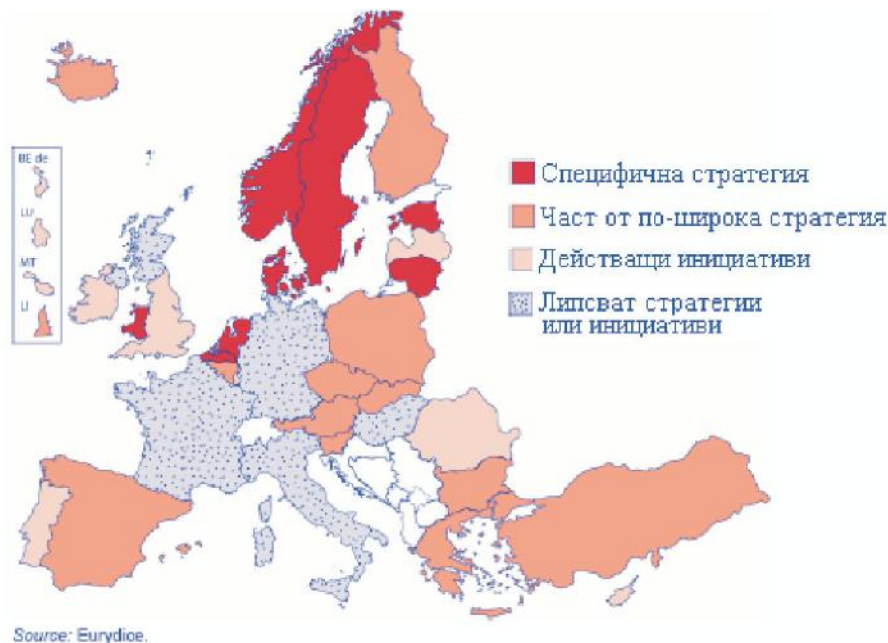
В **Белгия** в края на 2011 г. е приет *План за действие за обучението по предприемачес-*

тво 2011-2014. Отговорността за провеждането му се споделя между министър-председателя, министъра на икономиката и селското стопанство, министъра на образованието и министъра на труда. Целта на инициативата е да се подготвят учениците за самостоятелна заетост, а учителите да получат необходимата подготовка.

В **Дания** Стратегията за образование и обучение по предприемачество е разработена през 2009 г. в партньорство между няколко министерства - на науката, технологиите и иновациите, на културата, на образованието и на икономиката. Тя се характеризира с активно инвестиране в образователните институции, предлагащи обучение по предприемачество. Предвижда се стратегията да се обвърже със законодателството на страната, за да обхване всички образователни нива и заделянето на фондове за включване на предприемачеството в управлението на образователните институции.

В **Естония** през октомври 2010 г. е сключено споразумение между министъра на образованието и научните изследвания, министъра на икономиката, председателя на Тър-

Фигура 2. Национални/регионални стратегии и инициативи за осъществяване на обучението по предприемачество (ISCED 1-3), 2011-2012

говско-промишлената палата, директора на Националния център за изпити и квалификации и председателя на Естонската фондация на предприятията. На базата на споразумението Търговско-промишлената палата и Консултативният академичен съвет за бизнес образование публикуват програмен документ за подпомагане на обучението по предприемачество.

В **Литва** действащите две специфични стратегии „Икономическа грамотност и обучение по предприемачество“ (2004) и „Национална програма за образование и насърчване на предприемачеството сред младежите 2008-2012“, както и по-широката образователна стратегия „Национална стратегия за образование 2003-2012“ целят да засилят фокуса върху предприемачеството и финансовия мениджмънт в училищата.

В **Холандия** министерствата на икономиката, на образованието, културата и науката, на селското стопанство, околната среда и храните подпомагат от 2000 г. предприемачеството и предприятията в областта на образованието. През 2005 г. тези действия са обхванати в Програмата *Partnership Leren Ondernemen*, впоследствие развита в Програма за действие за обучение по предприемачество (O&O 2007) и Предприятие на образователните мрежи (ONO 2009), чрез които в страната се осигурява специфична схема за субсидиране с цел подпомагане на образователните институции да интегрират обучението по предприемачество в своите училищни политики, организация и учебни програми.

В **Швеция** със Закона за бюджета правителството показва желание за интегриране на обучението по предприемачество в образователната система на страната. Стратегията за предприемачеството в областта на образованието, приета през 2009 г., е част от реформите в тази насока.

Във **Великобритания (Уелс)** Стратегията за младежко предприемачество (YES) от

2004 г. осигурява структурата и насоките на обучението по предприемачество. Инициативата е заложена в настоящия План за действие 2010-2015.

В **Норвегия** първият стратегически план за обучението по предприемачество действа през периода 2004-2008 г. Неговото действие продължава и през периода 2009-2014 г. и обхваща цялата образователна система – от задължителното училищно до висшето образование.

По-широки стратегии

Целите, свързани с обучението по предприемачество, могат да намерят отражение в националните стратегии за учене през целия живот, както и в стратегиите за младежта, които в общия случай включват постигането на ключови компетенции. Стратегиите за икономически растеж също могат да имат отношение към обучението по предприемачество.

❖ ИНТЕГРИРАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В НАЦИОНАЛНИТЕ УЧЕБНИ ПЛАНОВЕ

Обучението по предприемачество може да се интегрира в системата на общото образование по няколко различни начина: да се възприеме интердисциплинарният подход, при който обучението по предприемачество да се интегрира в съществуващите предмети, или да се въведе обучение като отделни предмети от учебния план. Съществуват и различни комбинации на подходите. Дори в страните с ясно признато обучение по предприемачество няма всеобщо приложими модели и тяхното използване се различава в отделните образователни нива.

НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

В сферата на началното образование около две трети от страните (или региони в някои от тях) ясно осъзнават значението на обучението по предприемачество и в тях

преобладава интердисциплинарният подход (фиг. 3). При този подход в по-голяма степен предметите по предприемачество имат изрично изразени пресичащи се, хоризонтални или междупредметни връзки, формиращи част от ценностите и компетенциите, които трябва да се развият посредством всички предмети и учебни дейности.

В страни, където обучението по предприемачество е интегрирано в другите предмети, това обикновено са задължително изучаваните предмети. В повечето страни предприемачеството се изучава като част от социалните науки, което може да включва история, география, гражданско образование и други свързани предмети. В няколко страни обучението по предприемачество не е част от социалните науки, а от друг тип предмети. В България¹ и Латвия например то се

изучава в предмети като „Домашна техника и икономика“, в Чехия е част от избираемия предмет „Етика“, в Литва се интегрира със социалните и природните науки, в Полша - със социалните науки и математиката.

В началното образование предприемачеството обикновено не се изучава като отделен предмет, но в някои страни (Словакия) има самостоятелен предмет с различно наименование, като например „Трудово обучение“, който отделя голямо внимание на обучението по предприемачество.

В Холандия, въпреки че обучението по предприемачество не е изрично споменато като част от официалния учебен план, училищата могат да кандидатстват за субсидия, за да разработят собствени програми в тази област.

Фигура 3. Подходи за обучението по предприемачество в началното образование (ISCED 1), съгласно ръководните документи, 2011-2012

Специфични бележки за страните:

Във Великобритания (Англия) предприемачеството се изучава в рамките на предмета „Персонално, социално и здравно образование“, който не е задължителен за училищата, но в повечето от тях се преподава, следователно е задължителен за учениците.

¹ Като задължителен предмет от 1. до 7. клас учениците ще учат „Технологии и предприемачество“. Това е залегнало в новите учебни програми, които ще влязат в сила със Закона за училищното и предучилищното образование. Новият предмет ще замени досегашния „Домашен бит и техника“, който се изучава от 1. до 4. клас. Това е оповестено от зам.-министъра на образователното министерство на 06.11.2012 г. по време на Кръгла маса за обсъждане на учебните програми по технологии и предприемачество за начален и прогимназиален етап в българските училища.

ПЪРВИ ГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП НА СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

В повечето страни за това образователно ниво ръководните документи включват изрична препоръка за обучение по предприемачество. Междупредметният подход за интегрирането му в другите предмети е все още широко разпространен (фиг.4), като в две трети от страните това са задължителните предмети, а в останалите – избираемите.

В повечето страни междупредметният подход се комбинира с интегрирането на обучението по предприемачество с другите предмети (фиг. 5).

В някои страни в това ниво предприема-

чеството се изучава като отделен предмет. В Литва и Румъния той е задължителен, в България е задължителен за ученици в техническите специалности, а в Дания и Испания е избираем предмет.

Повечето предмети, с които се интегрира предприемачеството в това ниво, са икономика или бизнес и кариерно обучение при еднакво съотношение, независимо от това дали са задължителни, или избираеми. В много страни то все още се интегрира със задължителните предмети в областта на социалните науки.

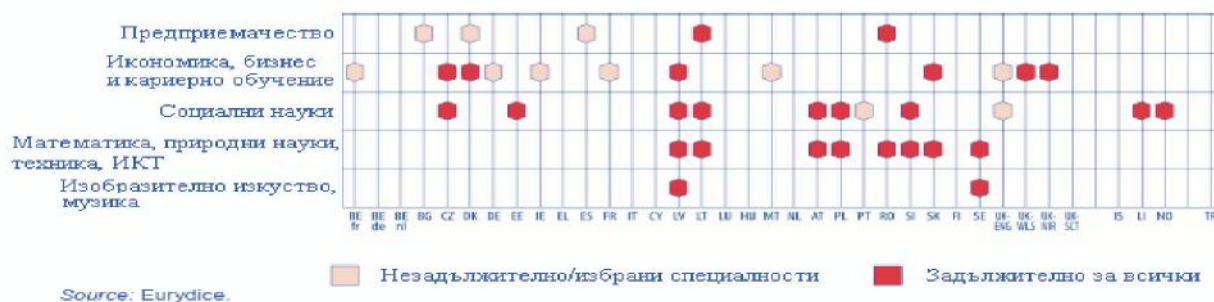
В няколко страни предприемачеството се интегрира с математика, природни науки, техника и ИКТ, а в Латвия и Швеция – с изобразително изкуство и музика.

Фигура 4. Подходи за обучението по предприемачество в първия гимназиален етап на общото средно образование (ISCED 2), съгласно ръководните документи, 2011-2012

Специфични бележки за страните: Във Великобритания (Англия) се прилага същият принцип, както в началното образование.

Фигура 5. Предмети, интегриращи обучението по предприемачество в първия гимназиален етап на общото средно образование (ISCED 2), 2011-2012

ВТОРИ ГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП НА СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Във всички страни за това образователно ниво ръководните документи включват изрична препоръка за обучение по предприемачество, без значение дали се използва точно терминът „предприемачество“.

Интердисциплинарният подход е широко разпространен на този образователен етап (в около две трети от страните). Съществуват и някои различия между първия и втория гимназиален етап. В Германия например обучението по предприемачество е интердисциплинарен предмет в първия гимна-

зиален етап, а във втория етап - избираем.

На това ниво заслужава внимание нарастващият брой на страните (над две трети), които включват обучението по предприемачество като задължителен предмет.

Повечето страни при обучението по предприемачество не се ограничават с интердисциплинарния подход, а обикновено го съчетават с интегриране в задължителни или избираеми предмети (фиг. 7). Няколко страни прилагат и трите подхода.

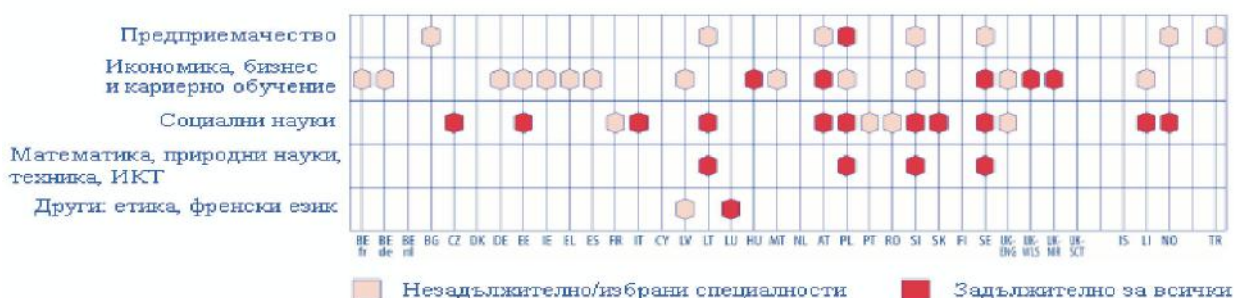
Както и в преходното образователно ниво, в някои страни обучението по предпри-

Фигура 6. Подходи за обучението по предприемачество във втория гимназиален етап на общото средно образование (ISCED 3) съгласно ръководните документи, 2011-2012

Специфични бележки за страните: Във Великобритания (Англия) се прилага същият принцип, както в началното образование.

Фигура 7. Предмети, интегриращи обучението по предприемачество във втория гимназиален етап на общото средно образование (ISCED 3), 2011-2012

емачество във втория гимназиален етап се предлага като отделен предмет в допълнение към другите подходи. Във всички страни той е избираем предмет. Изключение прави Полша, където новият учебен план включва предприемачеството като самостоятелен задължителен предмет и е един от приоритетите на училищното образование. Във втория етап на средното образование той се включва от учебната 2012-2013 година.

В България, Литва, Австрия, Словения, Швеция, Турция и Норвегия предметът предприемачество е избираем и е част от някоя дисциплина. От 2011 г. в Швеция протичат реформи в гимназиалния етап, в резултат на което предприемачеството се изучава като отделен предмет в рамките на обучението по икономика.

Повече от половината страни включват обучението по предприемачество в предметите по икономика, бизнес и карьерно обучение, но в малко от тях този предмет е задължителен. В около 12 страни, където обучението по предприемачество е интегрирано в предметите в областта на социалните науки, съответният предмет в повечето случаи е задължителен.

В малкото страни (Литва, Полша, Словения и Швеция), където предприемачеството е интегрирано в предметите по математика, природни науки, техника и ИКТ, всичките са задължителни. В Люксембург елементи от обучението по предприемачество са включени в рамките на предмета по френски език, а в Латвия – е част от предмета по етика, който е избираем.

❖ РЕЗУЛТАТИ ОТ ОБУЧЕНИЕТО НА УЧЕНИЦИТЕ И ОСНОВНИ НАСОКИ ЗА УЧИТЕЛИТЕ

Разглеждат се учебните резултати на учениците, които по дефиниция са израз на това, което се очаква от тях да знаят, да разбират и да могат да покажат; включват се и някои специфични интелектуални и практически умения.

Направен е преглед на основните насоки, подпомагащи учителите в процеса на обучението по предприемачество.

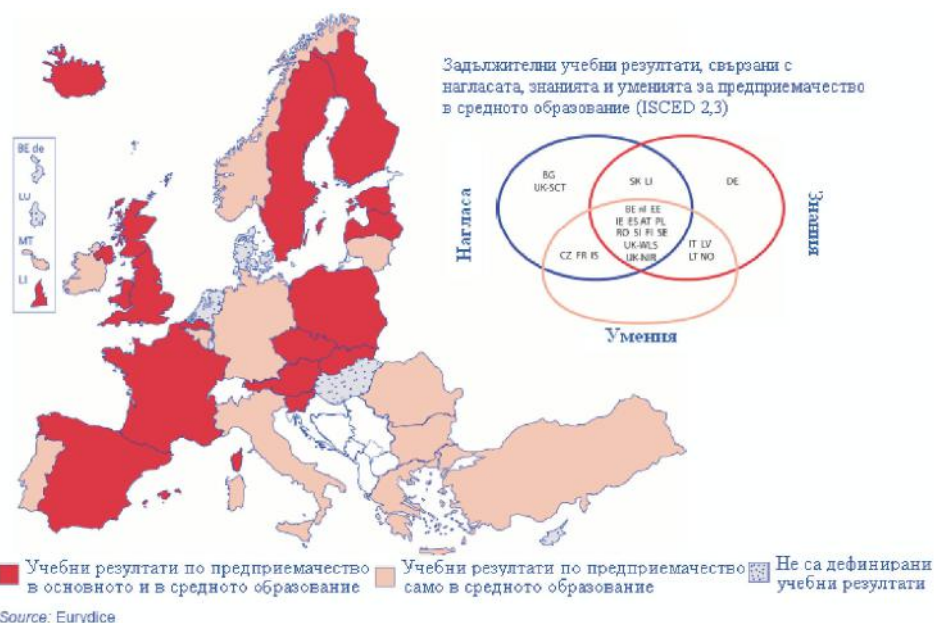
• Специфични образователни резултати

Най-общата цел на обучението по предприемачество е да даде на учениците нагласата, знанията и уменията да действат по предприемачески начин. Тези широко измерения на обучението по предприемачество са групирани в различни категории, които осигуряват рамката на един широк спектър от специфични образователни резултати, които се прилагат в европейските страни. Концепцията за определяне на образователните резултати все още е в процес на развитие и е широко дискутирана, особено в областта на пресичащите се компетенции в областта на предприемачеството.

Представените фигури и бележки дават една първоначална идея за вида на учебните резултати по предприемачество, изрично посочени в учебните планове на европейските страни. Сравнението между отделните държави е ограничено, тъй като има различия в разбирането и използването на образователните резултати. Общото европейско разбиране и подход към резултатите от обучението по предприемачество е в процес на развитие.

Нагласа
<p>Категория 1. Самоосъзнаването и самоувереността са предприемачески нагласи, които формират основата на всички останали аспекти на предприемачеството. Те са свързани с разкриването и вярата в собствените способности, които помагат на човек да превръща своите идеи в действия.</p> <p>В много страни нагласата е основна цел на обучението.</p>
<p>Категория 2. Предприемането на инициатива и поемането на риск, критичното мислене, креативността и решаването на проблеми са също фундаментални, но същевременно и специфични нагласи за лична предприемчивост.</p>
Знания
<p>Категория 1. Знанията за кариерните възможности и за света на труда са образователни резултати, които не са свързани само с предприемачеството, но обикновено формират част от общата подготовка на учениците за избор на тяхната бъдеща кариера. Ясната представа за естеството на работата и различните видове трудова дейност включва разбирането за същността на предприемачеството. Тези знания също позволяват на учениците да определят своето място и да се подготвят за трудовия живот чрез своята информираност за възможностите и ограниченията.</p>
<p>Категория 2. Икономическата и финансовата грамотност, включваща знания за концепциите и процесите, които могат да се приложат в предприемачеството.</p>
<p>Категория 3. Знанията за организацията и процесите в бизнеса са специфично познание за средата, в която често се осъществява предприемачеството.</p>
Умения
<p>Категория 1. Уменията за общуване, представяне и планиране, както и работата в екип са пресичащи се компетенции, особено за предприемачите.</p>
<p>Категория 2. Практическото изпълнение на предприемаческите възможности включва различните фази от процеса на създаване на бизнеса, вкл. проектиране и изпълнение на бизнес план.</p>

Фигура 8. Дефиниране на учебните резултати от обучението по предприемачество в началното и средното образование (ISCED 1-3) според ръководните документи, 2011-2012

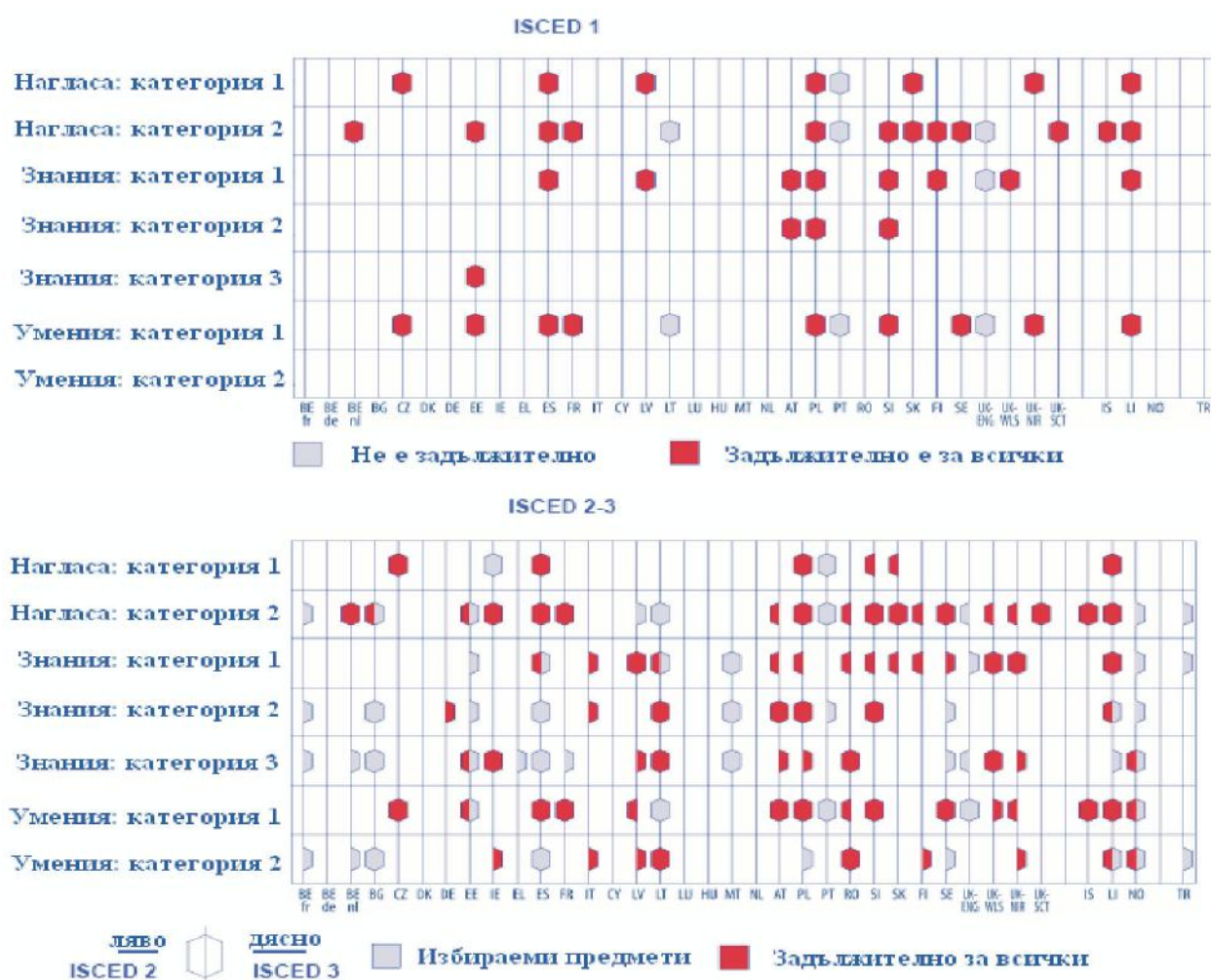

Както се вижда на фигурата, в повечето европейски страни има дефинирани резултати от обучението по предприемачество на определено образователно ниво. Само в няколко няма специфични учебни резултати по предприемачество. В половината от страните в началното образование резултатите обикновено са свързани със задължителните предмети (фиг.9). В средното образование малко страни имат специфични учебни резултати и за двата гимназиални етапа. Тъй като в повечето случаи обучението по предприемачество на този етап често се интегрира с избираеми предмети, не всички ученици получават оценка по предприемачество.

Някои страни се открояват от останалите, защото определят многобройни ре-

зултати от обучението за различните категории на нагласата, знанията и уменията или защото прилагат резултатите от обучението в няколко нива на училищното образование. В Испания например някои от категориите вече са обхванати и в началното образование. Всички категории на нагласата, знанията и уменията са дефинирани за първия гимназиален етап или като задължителни базови компетенции, наречени „Персонална свобода и инициатива“, или (в някои от областите) като част от избираемите предмети по предприемачество. Във втория гимназиален етап те са включени в общите цели, които учениците трябва да постигнат или са част от специфичните предмети, изучавани във втория гимназиален етап (Bachillerato).

Фигура 9. Специфични учебни резултати от обучението по предприемачество в началното (ISCED 1) и средното образование (ISCED 2-3) според ръководните документи, 2011-2012

В началното образование резултатите от обучението по предприемачество в повечето случаи са свързани с нагласата и особено с по-специфичните нагласи в категория 2 като „предприемане на инициатива и поемане на риск, критично мислене, креативност и решаване на проблеми“. В някои страни те се обвързват със знанията в категория 1 „знания за кариерните възможности и за света на труда“. В една трета от всички страни фокусът в това ниво е върху пресичащите се предприемачески умения в категория 1 „умения за общуване, представяне и планиране, както и работа в екип“. В малко страни (Австрия, Полша и Словения) се използват резултати, свързани с „икономическата и финансовата грамотност“. Естония е единствената страна, където специфичните резултати са обвързани със „знанията за организацията и процесите в бизнеса“. Важно е да се отбележи, че на това ниво на образованието нито една страна не е дефинирала резултати, отнасящи се към практическите умения по предприемачество.

В средното образование една трета от всички страни определят резултатите от обучението по предприемачество, интегрирано в задължителните предмети, използвайки трите измерения – нагласа, знания и умения.

• **Осигуряване на национални ръководни документи и учебни материали**

Практическото реализиране на обучението по предприемачество зависи от учителите, училищата и местните образователни власти. Централните органи могат да подпомагат учителите, като им осигуряват указания и учебни материали.

В **Белгия (Френската общност)** учителите по икономически науки имат на разположение примерни оценки, когато на учениците се задава решаването на конкретен проблем, свързан с управлението на компания или за отразяване на техния практичес-

ки опит с ученически фирми за подготовка. Налични са и разнообразни помагала, свързани с предприемачеството като например за жизнения цикъл на продукта, кредитите, рентабилността.

В **Естония** и **Литва** прилаганите указания и учебните резултати са включени в националния учебен план. Изготвен е методически документ за учителите, които провеждат обучение по предприемачество.

В **Ирландия** предметите от учебния план „Изучаване на бизнеса“ (ISCED 2) и „Бизнес“ (ISCED 3) са придружени от Насоки за прилагане, предназначени за учителите. Освен тях на учителите се предлагат ресурси и помощ от учителския сайт Second Level Support Service (SLSS).

В **Кипър** в циркулярно писмо са посочени стратегии и конкретни идеи за дейности, подобряващи предприемаческото поведение, като например междупредметните връзки. Училищата се насърчават да се превърнат в учебни лаборатории, където подходът е участието. От тях се изисква да разработват план за действие.

В **Швеция** през 2009 г. правителството възлага на Националната агенция по образование да стимулира предприемаческите дейности в основните и средните училища съгласно новите ръководни документи. Агенцията изготвя изчерпателни помощни материали с примери за това как предприемачеството може да се включи в учебния процес. През 2012 г. са заделени грантове за училищата, целящи да стимулират развитието на дейностите по предприемачество и предприемаческото обучение в училищата на всички образователни нива.

В **Турция** е възприет подход, който е насочен към учениците, за избираемия предмет по предприемачество. Работа по проекти и други извънкласни задачи подпомагат креативността и взаимодействието. Учебната програма и учебниците за курса са изготве-

ни от експерти от Министерството на националното образование.

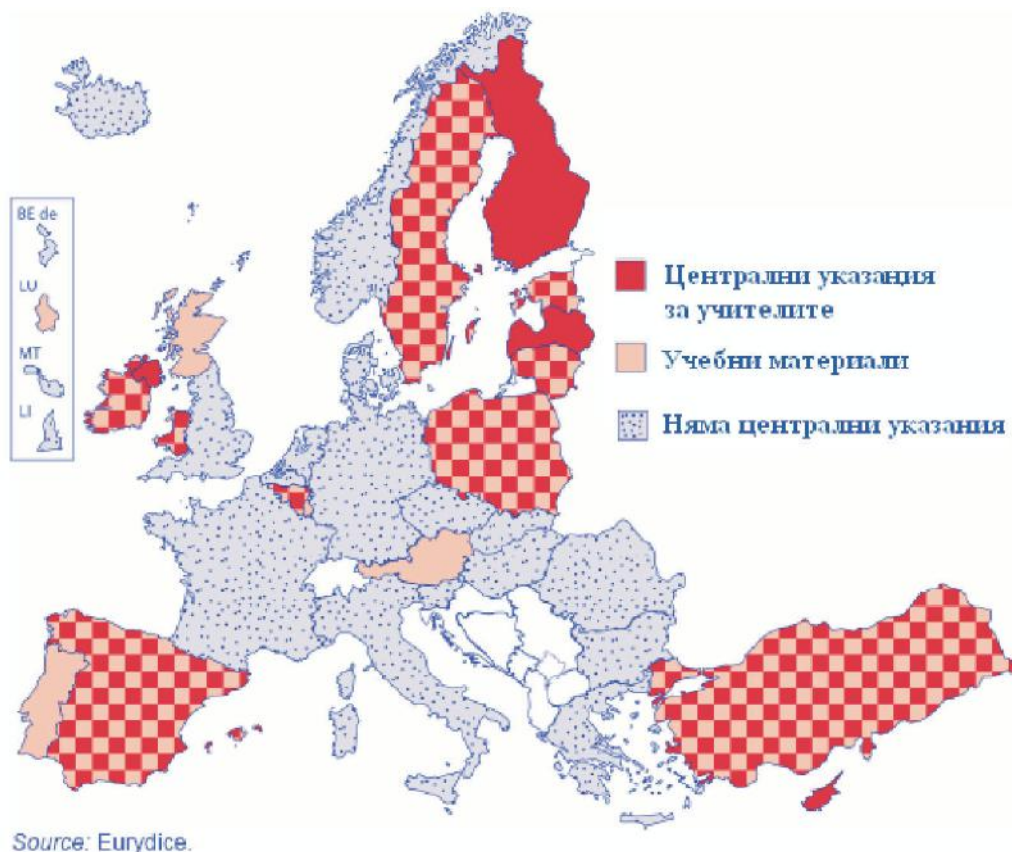
Във **Великобритания (Уелс)** от учебната 2012 година са въведени онлайн указания и инструменти, които позволяват на училищата и колежите да разработват програми за обучение по предприемачество. Националните програми за разпространение, подпомагащи тази дейност, включват т.нар. „Дупато Curriculum Materials“ - иновативни учебни материали, осигуряващи указания и ресурси за развиване на предприемачески умения и нагласи. Над 2 хил. учители са подготвени за това обучение.

Интересно е да се отбележи, че в няколко страни стратегиите за прилагане и учебните материали за обучението по предприемачество са разработени в партньорство между различни министерства, неправителствени организации и бизнеса.

В **Испания** има цял набор от учебни материали, разработени от дирекцията за малки и средни предприятия към Министерството на индустрията (DGPYME). Съгласно рамката на споразумението за съвместно сътрудничество между Министерството на образованието и Висшия съвет на търговските камари и по-специално програмата „Предприемачески кръг“, търговските камари изготвят учебни материали за подпомагане на предприемаческия дух на учениците. Освен това в няколко автономни области са разработени специфични програми по предприемачество, както и ръководства и инструменти за практическото им прилагане след началното образование.

В **Австрия** различни заинтересовани страни са включени в осигуряването на следните специфични програми за обучение по предприемачество - *Обучение по предприемачество за училищни иновации (EESI)* е „импулсен център“ на Министерството на образо-

Фигура 10. Осигуряване на централни ръководни документи и учебни материали за обучението по предприемачество, 2011-2012

ванието; инициативата *Да изучаваме предприемачеството (IFTE)* се реализира от европейските мрежи „Обучение по предприемачество“ и „Младежко предприятие – Австрия“. Стратегията за въвеждане на обучение по предприемачество в училищата е отворена – компании, публични институции и други организации са ангажирани с полезни учебни средства, които осигуряват практически опит, свързан с реални ситуации. Създаването и функционирането на ученически фирми също насърчава обучението по предприемачество.

Във **Финландия** Министерството на об-

разованието и културата в сътрудничество с други министерства и заинтересовани страни издава *Насоки за обучението по предприемачество (2009)*. В тях са посочени целите до 2015 г., насочени основно към предприемачеството във всички нива на образование и по-доброто сътрудничество между основните участници при разработването на подходящи методи на преподаване. Поради пълната училищна автономия в тази област прилаганите методи са различни. Насоките са част от основния учебен план и определят фокуса на обучението върху създаването на практически опит в резултат на личното участие на учениците.

Източник:

Entrepreneurship Education at School in Europe

National Strategies, Curricula and Learning Outcomes, March 2012

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/135EN.pdf

М. Стоянова

ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ В ЕВРОПА. ПРИМЕРИ ЗА ДОБРИ ПРАКТИКИ

Проектът „Предприемачество в професионалното образование и обучение“ е осъществен от ЕК и експерти в областта на образованието и обучението по предприемачество, назначени от националните органи по Рамковата програма за конкурентоспособност и иновации (2007-2013).

Окончателният доклад се съсредоточава върху началното професионално обучение във втория етап на средното и след средното образование (без висше), като се прави преглед на състоянието в Европа, разглеж-

дат се програмите и факторите за успех и са дадени примери за добри практики.

Факторите за успех, рисковете и пречки

Фактори за успех

Членовете на експертната група са помолени да посочат набор от ключови елементи за ефективността и успеха на обучението по предприемачество. Тези елементи се предлагат като общи показатели за добра практика.

Показатели за добра практика в обучението по предприемачество в професионалните училища

1) Програмата или дейността са придружени от ясно определени цели и подходящи показатели за успех. Те редовно се оценяват и предизвикват положителни отзиви от ученици/студенти. Резултатите от оценките неизменно се вземат предвид в процеса на развитие.

2) Има добър баланс между теория и практика: програмата или дейността са насочени към действия, основават се на опита и осъществяването на проекти. Те имат за цел да се подобри капацитетът на учениците/студентите за работа в екип, да се създадат и използват мрежи за решаване на проблемите и да се идентифицират възможностите.

Учениците/студентите участват активно в учебния процес и отговарят за собственото си обучение.

3) Програмата или дейността е адаптирана към учебната среда на учениците/студентите и към специфичните области на изучаване.

4) Институцията създава връзки с фирми, опитни специалисти и млади предприемачи, както и с местната общност. Предприемачите участват в процеса на обучение.

5) Учениците/студентите са поставени в ситуации от реалния живот на работното място и са насърчавани да участват в извънкласни дейности. Събития, дейности и състезания се организират извън училище.

6) Учителите имат достатъчно квалификация в областта на предприемачеството (бизнес опит и/или участие в обучение). Те използват съвременни педагогически материали и знания към днешна дата.

7) Програмата или дейността насърчава учениците/студентите и преподавателите да не се ограничават само с училищната среда (обмен на опит или идеи с други училища, с ученици от други страни или с други технически среди и т.н.).

8) Програмата или дейността е част от по-широка рамка: след участието в програмата/дейността учениците/студентите се насочват към подходящи механизми за подпомагане, ако искат да създават свой бизнес.

Този списък не отразява външните фактори, тоест глобалната среда, в която се изпълняват програми и дейности (подкрепа от страна на публичната власт и др.).

Рискове и пречки

Членовете на експертната група са помолени да посочат основните рискове и пречки за насърчаването и въвеждането на предприемачески програми в областта на професионалното образование.

Рисковете и пречките са разделени в три основни категории, като се посочва нивото, на което трябва да бъдат предприети мерки.

Политическа рамка:

- Няма диалог или сътрудничество между различните звена на държавната администрация, които отговарят за политиките и мерките в областта на обучението по предприемачество.

- В областта на обучението по предприемачество не съществува стратегия или национален план, който да взема предвид всички заинтересовани страни (публични и частни), така че учениците/студентите не могат да избират този тип обучение по задължение.

- Не съществува законово установена и съгласувана институционална система. Инициативите се основават на усилията на хората, без да има гаранция за приемственост в случай на смяна на правителството.

- Предприемачеството не е част от програми за професионално образование. Министерствата на образованието не подкрепят обучението по предприемачество (независимо от това, че за министерствата на икономиката/промишлеността то е приоритет). Обучението в областта на предприемачеството не се признава и няма установено сътрудничество с подходящи партньори (като професионални сдружения и неправителствени организации).

- Понякога се счита, че професионалното образование и обучение е предназначено само за предоставяне на технически умения на работниците, а не за развитие на основни междуличностни и предприемачески умения.

- Сътрудничеството между заинтересованите страни на регионално ниво е недостатъчно.

- Законодателни или бюрократични пречки възпрепятстват разпространени-

ето на тези програми (например ганъчно-то облагане на малките ученически/студентски предприятия).

Помощ за училищата:

- Липсва координация, което се дължи на отсъствието на структура за подкрепа и на разпокъсаността на финансовите ресурси.
- Финансирането и ресурсите са недостатъчни и не се осигуряват непрекъснато.
- Разпространението на информация в училищата е недостатъчно.
- Институционалното сътрудничество между образователната система и пазара на труда е слабо.

Пречки и рискове за училищата и учителите/обучителите:

- Липсва подкрепа от училищните директори и местните власти.
- Учителите и директорите не са склонни да прилагат програми за предприемачество.
- Програмите за предприемачество се бъркат с програмите по управление.
- Учителите не успяват да събудят интереса на учениците/студентите към програмите по предприемачество.
- Учителите нямат умения и знания. Познанията на някои учители са само теоретични, вследствие на което програмата е твърде теоретична (академична). Акцентът се поставя повече върху теоретичните знания, отколкото върху развитието на предприемачески умения.
- Учителите не са обучени да преподават предприемачество.
- Професионалното ориентиране е недостатъчно.
- Учебната среда не е предприемаческа.
- Трудно е да се измери въздействието на обучението по предприемачество, освен това липсва и опит в областта на измерването и оценяването на резултатите.
- Училищната среда е изолирана и не

поддържа отношения с местни предприемачи.

- Предприемачеството е отделна област, която не е свързана с другите дисциплини, изучавани в професионалното образование и обучение.
- Предприемачеството се разглежда просто като курс, който води до диплома, а не като начин на мислене или постоянно поведение.
- Времето, посветено на предприемачеството, е недостатъчно (както и всеотдайността на персонала).
- Специалистите не са на разположение като доброволци: изискват се много ресурси, за да се наемат, обучават и подкрепят голям брой доброволци. Освен това в настоящия момент все по-рядко фирмите са склонни към благотворителност.

ПРИМЕРИ ЗА ДОБРИ ПРАКТИКИ

Този раздел съдържа примери, предложени от членовете на експертната група по отношение на подходите и методите, които могат да бъдат използвани, за да се изучава и разпространява предприемачеството в областта на професионалното образование.

Тези примери илюстрират разнообразието от цели, методи и решения. Задачата не е да се представят най-добрите примери в Европа (пълният списък на примери за добри практики ще бъде много по-дълъг), а да се предложи смислен подбор на различни примери.

❖ СЕРТИФИКАТ ЗА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ УМЕНИЯ (АВСТРИЯ)

Сертификатът за предприемачески умения е допълнителна квалификация, която допълва знанията по икономика и професионалните умения. В допълнение към наличието на солидни икономически познания, които той удостоверява, сертификатът въздейства също върху личните качества. Той има за цел да насърчава положително отношение към икономиката и да подкрепя предприема-

ческата нагласа сред квалифицираните младежи. Необходимо е също така да се развият начални умения за създаване на своя собствена компания чрез използване на модерен подход, фокусиран върху практиката. Целта е да се гледа на създаването на една компания като на възможност за привлекателна кариера. Тъй като води до издаване на сертификат, тази програма е допълнително предимство за квалифицираните работници.

Първоначално сертификатът за предприемачески умения е насочен към учениците от втория етап на средното образование, но по-късно обхваща професионалните училища, където студентите получават алтернативно обучение. През 2008 г. са издадени 12 055 удостоверения. Сертификатът за предприемачески умения е създаден от Федералната стопанска камара на Австрия. Тя определя съдържанието на програмата, което редовно се преразглежда и оценява. Камарата предлага обучение за учители в сътрудничество с регионалните центрове за обучение на учители. Тази допълнителна квалификация е гаранция за постоянно качество и дълготрайност.

❖ ЦЕНТЪР ПО КОМПЕТЕНТНОСТ "СОМПЕТЕНТО" (БЕЛГИЯ)

Разработена във Фландрия, тази широка инициатива включва две основни направления на действие.

Виртуален център на знанието, който разполага с богата база данни от различни видове ресурси (документи за ориентиране и доклади за изследвания, модели, методи и материали; инструменти за контрол на предприемаческите умения), инициативи, информация, събития и конкурси. Този виртуален център е уникална платформа за разпространение на всички видове ресурси за обучение на учители по предприемачество. Той е платформа за обмен между педагогически ръководители, учители, обучители, организатори на специфични курсове и представители на бизнеса, които са наистина идеалните посредници.

"Седмица по предприемачество" - има за цел да гарантира, че училищата и центрове за обучение се фокусират върху предприемачеството в продължение на една седмица. Публикува се брошура, за да се мотивират участниците.

Всички идеи и творчески и иновативни инициативи имат еднаква възможност да станат известни на целевата аудитория. Партньорите в областта на образованието и обучението установяват връзка и по този начин се създават условия за разпространяването на нова информация и обмена на знания и опит по предприемачески умения и предприемачество.

Преди създаването на *уебсайта Competento* широката гама от методи и инициативи е разпокъсана и обърквана за потребителя. Базата данни Competento представя общ преглед на съществуващите възможности във Фландрия за насърчване на предприемачеството и предприемаческите умения, както и голям брой международни инициативи. Добрите практики се разпространяват чрез уебсайта Competento. Те са групирани, за да се улесни търсенето на примери. Учители, обучители и други заинтересовани страни в областта на образованието могат да се абонират за информационния бюлетин, за да бъдат осведомени за новите дейности.

❖ СЪВМЕСТЕН ПРОЕКТ НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ИКОНОМИКАТА, ЕНЕРГЕТИКАТА И ТУРИЗМА И "ДЖУНИЪР АЧИЙВМЪНТ" (БЪЛГАРИЯ)

В България Министерството на икономиката, енергетиката и туризма и „Джуниър Ачийвмънт“ стартират съвместен проект за създаване на центрове по предприемачество в професионалните училища, за да се развият предприемачески дух и умения сред учениците от тези училища. Четири такива центъра са създадени в четири различни сектора (архитектурата и строителството; селскостопански хранителни продукти и хранителни технологии; текстил и облекло; горското стопанство и първообра-

ботването. В проекта учениците създават малки предприятия (по три в училище), които ръководят в продължение на една година. Този курс се предлага като избираем за всички ученици от 11. клас, след като е получено съгласието на Министерството на образованието и науката. Учреден е бизнес клуб, съставен от представители на местния бизнес и експерти от индустрията, за да се улесни изпълнението на проекта и да се придобие практически опит. Учениците, училищата и местната общност си сътрудничат в организирането и осъществяването на събития (изложби, конкурси, съвместни проекти и др.).

Този модел е получил изключително благоприятен прием като жизнеспособно публично-частно партньорство, свързвайки активно професионалния и иновативния свят в няколко отношения. Първо, участието на учениците повишава осведомеността и подкрепата на местните общности за предприемачеството и ги насърчава да работят в тази посока. Второ, този модел свързва училището и реалното работно място, като по този начин прави образованието по-пазарно ориентирано, вкл. развиване на нови умения, необходими за глобализираната икономика. Трето, учителят играе ролята на консултант (наставник), като се прилагат и нетрадиционни методи на обучение.

❖ ПРОЕКТ ЗА РАЗВИТИЕ НА ИЗУЧАВАНЕТО НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО (ЕСТОНИЯ)

Този проект е реализиран между септември 2005 г. и август 2008 г. с финансовата подкрепа на Европейския социален фонд (ЕСФ), Фондация Inpove и няколко партньори (шест професионални училища и Камарата на търговията и индустрията на Естония).

Това довежда до създаването на три нови модула по предприемачество, приспособими към различни предприемачески програми за ПОО:

- основен модул от 40 часа, предназначен за ученици от началното професионално образование;

- модул по предприемачество от 40 часа за учениците от след средното професионално образование;

- избираем модул от 80 часа (оценка на постиженията на фирмите и управление на предприемаческите предизвикателства) за ученици от след средното професионално образование.

Основният модул е предназначен да развие разбиране за пазарната икономика и света на труда, да научи на професионално ориентиране, да направи познат начина на правене на бизнес и да внуши основите познания за създаване и управление на предприятие.

Модулът по предприемачество се фокусира върху бизнес средата в Естония, създаването и функционирането на едно предприятие. Този компонент осигурява възможност на учениците да приложат на практика придобитите знания и умения: те трябва да планират, да създават и управляват свой собствен бизнес и да докладват за тази дейност.

Избираемият модул се фокусира върху оценката на корпоративните постижения и управлението на предприемаческите предизвикателства, което също така включва бизнес дейности. Препоръчаните методи на обучение са: мозъчна атака, работа в екип, казуистичен метод, реализиране на проекти и индивидуални задачи.

Подходящи учебни материали, учебни помагала за учители и други ръководства за проектно базирано обучение са разработени за новите модули и са на разположение на пилотните училища по време на изпълнение на проекта. Използването на симулации и видео също са важни компоненти на проекта. Като пример може да се посочи симулацията „Pizzeria“ (управление на пицария) и видео интервюта с предприемачи.

❖ СВИДЕТЕЛСТВО ЗА ПРОФЕСИОНАЛЕН ФРИЗЪОР (ФРАНЦИЯ)

Във Франция програмите, предлагани от системата на просветата, включват ком-

поненти в духа на предприемачеството и създаването на бизнес, особено в области, където завършилите биха могли да станат директори на предприятия.

Свидетелството за професионален фризьор цели да се развият всички умения, необходими за създаване, купуване или работа във фризьорски салон: управление на предприятие (фирма), администрация, счетоводство, управление на персонала и др. Учебната програма има за цел да развива аналитични, оперативни и поведенчески умения.

Уменията, които придобива ученикът по време на обучението, са следните:

- да анализира икономическата среда и трудовия пазар по фризьорство;
- да избира типа на дейност и правната форма;
- да придобива и финансира предприятие;
- да разработва бизнес план;
- да определя инвестиционната политика;
- да избира доставчици;
- да усвои бизнес комуникацията;
- да анализира разходите и цените;
- да води счетоводство;
- да ръководи работата;
- да наема персонал;
- да мотивира персонала.

❖ *УЧЕБНО-ТРЕНИРОВЪЧНИ ФИРМИ (СЛОВЕНИЯ)*

Учебно-тренировъчните фирми дават поглед на учениците/студентите за сложната структура на съществуваща фирма и процесите в нея. По отношение на обучението те имат две основни цели: учениците/студентите да получат представа за работата на едно предприятие и да придобият умения и предприемачески нагласи.

Тези учебно-тренировъчни фирми са създадени в търговските училища в рамките на учебната програма. Подобно на истински фирми (предприятия), те са организирани в няколко отдела: персонал, администрация, маркетинг, счетоводство, логистика и др. Учениците/студентите работят в различни отдели. Обучението е практическо, интер-

дисциплинарно и се фокусира върху разрешаването на проблемите. Така учениците/студентите придобиват умения за работа в екип, да вземат решения и да носят отговорност за своята работа. Освен това те развиват други предприемачески умения като: способност да преговарят, да поемат рискове и способност да планират и организират работата си. Чрез European-Rep (Европейска мрежа на учебно-тренировъчните фирми) учениците/студентите могат да създават международни партньорства с учебно-тренировъчните фирми от други страни.

Учебно-тренировъчни фирми се създават във всички бизнес (търговски) училища от системата на ПОО в Словения. През учебната 2007-2008 година функционират 235 такива фирми, в които се обучават 3470 ученици/студенти.

❖ *УЧЕНИЧЕСКИ МАЛКИ ФИРМИ И ДАНЪЧНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ (НОРВЕГИЯ)*

През 2008 г. JA-YE Norway (Джунниър ачийвмънт Норвегия) обхваща 12 500 ученици от втория етап на средното образование в 2500 малки фирми, т.е. около 20% от учениците, които завършват средно образование. Около 60-70% от участващите ученици следват професионално обучение. В тази рамка са посочени учител и училище на годината.

Много добро сътрудничество е установено между норвежката данъчна администрация и JA-YE Норвегия в рамките на програмата "Ученически фирми". В определен момент учениците и учителите трябва да се запознаят с фискалната система, ДДС и др. Местната данъчна служба изпраща необходимата информация до училището, когато то я поиска. Освен това агентите на данъчната администрация информират за сивата икономика и рисковете, свързани с незаконна работа. Данъчните власти дават награда за най-добър финансов отчет, изготвен от малка фирма. Счетоводните ръководства, разработени за ученически фирми, както и националните правила съдържат раздел за

малките фирми. Сътрудничеството с данъчните власти решава голям брой потенциални проблеми, тъй като довежда до създаването на работна рамка за малките фирми.

Резултатите от няколко проучвания показват, че обучението по предприемачество, като например метода на малките фирми, допринася за създаването на по-добра предприемаческа култура. Най-малко два пъти е по-вероятно учениците, които са се възползвали от този вид обучение, в по-късен етап от живота си да станат предприемачи. Освен това тези ученици бележат по-високи резултати на въпроси, свързани с увереността в себе си, способността да си сътрудничат и мотивацията в училище.

❖ КЛУБОВЕ MAKE YOUR MARK (ВЕЛИКОБРИТАНИЯ)

Британското правителство предоставя финансова помощ за изпълнението на национална кампания за повишаване на информираността по предприемачество. Кампанията координира дейности за подпомагане на училищата в областта на предприемачеството, вкл. за финансиране на извънкласни дейности, изпълнявани от Make Your Mark клубове.

Мрежата от Make Your Mark клубове е национална мрежа от групи, ръководени от учениците, които се срещат извън учебните часове и се стремят да разработват реални бизнес проекти. Клубовете предоставят на разположение на учениците мрежа от предприемчиви връстници, на възраст от 14 до 19 години. Целта е да се помогне на училищата при осигуряване на възможности за младите хора да развият предприемаческо мислене, да поемат рискове, да имат дове-

рие в себе си, да прилагат знанията, придобити по време на обучението, и да осъществят своите идеи. След провеждане на интензивна работа през лятото на 2008 г., мрежата вече има 484 членове (368 училища и 116 колежи за продължаващо образование).

Основните ползи за участниците са:

- безплатен достъп до ресурси (ръководство за новопостъпилите и др.);
- уебсайт за членове, където ученици и учители могат да обменят идеи;
- организиране на състезания (на всяко тримесечие), като на победителите се отпускат средства с цел да развият идеите си;
- редовен бюлетин;
- годишен сертификат за всеки член на клуба;
- покана за участие в национална среща на клубовете;
- възможност за получаване на подкрепа от посланици на кампанията.

Мрежата от Make Your Mark клубове дава възможност за изграждане на интерес у младите хора в различни дисциплини, вкл. математика, английски език, гражданство, дизайн, технология и търговия. Тя също е чудесен начин да се подхранва предприемаческият талант и да се насърчават тийнейджърите да реализират своите идеи.

Make Your Mark клубовете са доказали своята ефективност, въвеждайки училищата в по-широките аспекти на предприемачеството. Това включва предоставяне на достъп на младите предприемачи/въдъхващи посланици до мрежа от съмишленици, споделящи еднакви идеи, и предлагане на начини за осъществяване на тези идеи през свободното време извън училище.

Източник:

L'esprit d'entreprise dans l'enseignement et la formation professionnels

http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/smes/vocational/entr_voca_fr.pdf

Н. Колева

ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО И РАЗВИТИЕТО НА ЖИЗНЕНИТЕ УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНЦИИ У МЛАДИТЕ ХОРА

Насърчаването на предприемачеството е важна част от политиката за разкриване на повече работни места и подобряване на конкурентоспособността, за социална интеграция и икономически растеж в цяла Европа.

Предприемачеството е повече от функционална стратегия. То е култура, начин на мислене и действие; концепция за живота и свободата на човек да прави нововъведения и да поема рискове. В документи на ЕК то е определено като основно умение, наблягащо на развитието на предприемачески дух сред гражданите на ЕС.

За развитието на обучението по предприемачество са необходими нови преподавателски подходи, чиято цел е да разкрият пригодността и потенциала на всеки човек. Мотивацията, самочувствието и критичното мислене, наред с други лични и социални компетенции, са важни черти за предприемаческа нагласа и могат да бъдат стимулирани.

В изследването *„Entrepreneurship education and the development of young people life competencies and skills“*, публикувано през 2010 г., се подчертава значението на ранното обучение по предприемачество за формирането на предприемаческа култура, компетенции и умения, които да подготвят хората за бъдещите изисквания на пазара на труда.

Могат ли предприемаческите умения да се научат?

Има някои дадености, които не могат да се променят и някои качества, които не могат да се научат (например ученикът да има родители предприемачи или вродената склонност за поемане на рискове), но повечето компетенции на предприемача могат да се стимулират и обучат. На Световния икономически форум през 2009 г. се оформя виждането, че *„всички човешки същества са предприемчиви по своята същност и във всеки от нас има предприемачески потенциал“*.

Насърчаването на предприемачеството чрез предприемаческа култура, образование и държавна политика е от изключително зна-

чение. Образованието може да помогне за нейното възпитаване, а реформирането на политиките в областта на педагогиката може да увеличи ефективността от предприемаческите образователни инициативи.

Някои от последните проучвания в САЩ и Европа показват, че голям брой от учениците, отпадащи от училище, са със социални и икономически проблеми. Част от посочените причини са, че учениците не разбират връзката между учебния план и това, което те трябва да знаят, за да се справят в живота и на работното място. Мерките за ангажиране на училището с проблемите на младите и необходимостта те да се научат да поемат отговорност за бъдещето са свързани с интегрирането на предприемаческа педагогика на няколко нива в образователните и обучителните структури.

Какво да се учи?

Обширни, хоризонтални, социални, ключови, приложими, жизнени компетенции и умения са най-често срещаните класификации по отношение на комбинацията от компетенции, умения и лични качества, които се считат за съществени на работното място през XXI век. ЕК ги определя като *„уменията, от които всички хора имат нужда за лична реализация и развитие, активно гражданство, социално приобщаване и трудова заетост“*. Това са:

а) основни умения (майчин език, чужд език, математика, природни науки и технологии, компютърна грамотност, умение за учене, гражданско обучение, социални науки, инициативност и др.);

б) умения, свързани с хората (комуникация, междуличностни отношения, работа в екип, културно съзнаване и изразяване);

в) концептуални умения (организиране, разрешаване на проблеми, планиране, умение за усвояване на умения, иновативност и креативност, системно мислене).

Същите умения се споменават и в докладите на ЕК от 2010 г. *„Пригодност за за-*

етост и умения за бъдещето“ и „Нови умения на работните места“, така че те трябва да станат приоритет за всяка институция, която получава финансиране за предоставяне на образование и обучение, за да може обществото да функционира успешно.

Целите на предприемаческата педагогика включват развитие на личността, бизнес и предприемачески умения. Личностното развитие трябва да насърчава качества като доверие, лична инициатива, творчество, отговорност, които са от основно значение за предприемачеството, а уменията и нагласите към него трябва да могат да приемат различни форми в кариерата на даден човек, създавайки редица дългосрочни ползи за обществото и икономиката.

Когато предприемаческата педагогика е адаптирана към закона за образование и раз-

личните етапи в образованието, се създават предпоставки за прогресивна стратегия, стимулираща някои от следните компетенции у младите: разрешаване на проблеми (планиране, стратегия, взимане на решения, комуникация, поемане на отговорност), коопериране и адаптиране към нови дейности, независима и критична мисъл, креативност и инициативност.

Как да се преподава?

Използването на традиционни образователни подходи за развитие на предприемачески умения и компетенции не дава желаните резултати и затова се изисква различен педагогически подход към предметите и „традиционните“ методи за преподаване. В таблицата са показани разликите между традиционната и предприемаческата

Традиционна и предприемаческа педагогика

Традиционна педагогика	Предприемаческа педагогика
Акцентира върху съдържанието като цел	Акцентира върху процеса (да се учиш да учиш)
Водена и доминирана от учителя	Учащите имат отношение към изучаваните предмети
Знанието се предава от учител	Учителят улеснява ученето и откриването
Знанието е придобито и непроменено	Знанието може да се променя
Учебен план и предварително планирано обучение	Гъвкаво и насочено към нуждите обучение
Наложени образователни цели	Образователните цели се обсъждат и развиват
Приоритет върху изпълнението	Приоритет върху самоусъвършенстването, генериращо изпълнение
Сходно (конвергентно) мислене, отхвърлящо предположения	Различно (дивергентно) мислене и предположения като част от творческия процес
Акцент върху аналитично и праволинейно мислене	Стратегии за холистично мислене
Теоретично и абстрактно знание	Теоретични знания с практическо приложение
Устойчивост спрямо влиянието, което общността оказва	Насърчава се влиянието на общността
Акцент върху външния свят	Собственият опит е източник на обучение, чувствата съпровождат действията
Образованието като социална необходимост за изиграване на определена роля	Образованието като процес през целия живот
Грешките са неприемливи	Грешките са източник на знание („добра грешка“)
Знанието е връзката между учител и ученик	Отношенията са ключовата връзка между учител и ученик

педагогика.

Практиката показва, че най-добрият начин за придобиване на предприемачески умения е чрез активното учене на ученика от неговия личен опит в живота. Такъв тип практическо обучение му отрежда активна роля, различна от традиционната дейност „да слуша и да води записки“. В тази връзка е важно учениците да се подготвят да мислят за себе си, да се учат чрез грешките (идеята за „добрата грешка“), да се насърчава използването на чувства, нагласи и ценности дори когато става дума за конфликтни ситуации. Трябва да се употребяват различни и разбираеми начини за обучение: конкретен опит, наблюдения, изискващи размисъл, съставяне на теоретични концепции и активно експериментирание.

Кой да преподава?

Учителят има важна роля за ефективността на програмата за обучение по предприемачество. За да е успешна, той трябва да действа и като агент по предприемаческа социализация. Учителят се нуждае от обучение както по емпирична педагогика, така и по бизнес съдържание. Това се осъществява в тясно сътрудничество с предприемачи, които да служат като пример за пограждане (най-подходящият профил за учител по предприемачество е комбинацията от добър посредник по обучение (фасилитатор) в класната стая (с или без предишен опит като предприемач) със структурирани взаимодействия с други предприемачи). Съветът на Европа дефинира понятието фасилитатор ка-

то „всеки, който помага на определена група да открие знанията, които вече притежава, който насърчава да се учи повече и помага да се разкрие потенциалът. Улесняването означава създаване на среда, в която една група се учи, добива опит, изследва и израства, а не процес, при който експертите предават своите знания и умения на други“. Да се превърнеш от учител във фасилитатор се изисква различна гледна точка към ученика, разглеждаща го по нов, приспособяващ и преосмислящ начин.

Кога да се учи?

Образователната система трябва да стимулира предприемаческа култура сред младите хора още в началното и основното образование чрез обществени инициативи или частни и обществени партньорства.

Договорът от Лисабон на Европейския съвет и Европейската харта за малките предприятия акцентират върху важноста да се преподава предприемачество във всички образователни етапи. Целта е да се създаде благоприятна среда за предприемаческа дейност сред учащи, изследователи и учени. Насърчаването и възпитаването на предприемаческа култура може да се осъществи чрез намеса както в системите на образование и обучение, така и в други институции и социализиращи агенти (като медиите). Европейската фондация за изследвания в предприемачеството (EFER) счита, че колкото по-рано един ученик се обучава в сферата на предприемачеството, толкова по-вероятно е той на определен етап от своя живот да стане предприемач под една или друга форма.

Източник:

Entrepreneurship education and the development of young people life competencies and skills // ACNRN Journal of Entrepreneurship Perspectives. 2012 г.
<http://www.acrn.eu/resources/Journals/Joe022012/201202c.pdf>

М. Луканов

КВАЛИФИКАЦИЯТА НА УЧИТЕЛИТЕ – ВАЖЕН ФАКТОР ЗА УСПЕХА В ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Предприемачеството и предприемаческият начин на мислене стават част от политиката на държавите в цяла Европа. Образованието играе централната роля в този процес. За ефективното му осъществяване се изисква да се промени подходът в обучението, като се набляга на активното учене и се осигуряват нови практики за учениците извън класната стая. За много образователни системи това означава голямо отклонение от традиционно прилаганите подходи.

Учителите са в центъра на тези промени. Те трябва да притежават точните умения, знания и нагласа, за да могат да осигурят на своите ученици нови учебни програми и добра педагогическа и учебна среда, в която да добият предприемачески компетенции.

Как трябва да се обучават учителите? Как да се провежда първоначалното образование на един учител и как да продължава неговото професионално развитие? От какъв тип подпомагане се нуждаят учителите и училищата, в които те преподават? Тези и други въпроси са засегнати през 2011 г. в инициативи, предприети от генералните дирекции на ЕС по предприятията и индустрията и по образование и култура, в сътрудничество с различни заинтересовани страни, като например университета в гр. Уаруик, и Европейския средиземноморски регион. Докладът на ЕК представя резултатите и последициите от предприетите дейности. Той съдържа ключа за това как да се развие образованието на учителите във връзка с обучението по предприемачество.

Инициативата, която ЕК предприема се основава на препоръките и работата на страните членки на ЕС от 2009 г. и 2010 г., за да се установи ролята на образованието в областта на предприемачеството. Тя подпомага и дава възможност на политиците и други заинтересовани страни да развият и

дискутират важните фактори за успех и по-нататъшното развитие в тази сфера. Като част от този процес учителите са основните фактори, които се очаква да променят обучението по предприемачество и да го направят широкодостъпно. Една от дейностите, осигуряваща възможност за провеждане на инициативата, е проучване на подпомагането и насърчаването на учителите в Европа и страните членки на ЕС за постигане на ефективна преподавателска работа.

Събраните данни по време на проведените от ЕК инициативи са обобщени в доклада „*Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor*“, в който се поставя акцент върху ключовата роля на учителите в обучението по предприемачество. Изброяват се основните инициативи и форми за подготовка на учителите, за да могат те качествено да преподават в тази област. В доклада е отразено мнението на голям брой участници, особено тези, изказали своите становища по време на симпозиум, проведен през 2011 г. в Будапеща.

Фигура 1 представя графично изображение на видовете качества, които трябва да притежава един учител по предприемачество. Те се разделят на две групи: характеристики, които се намират около сърцето на фигурата, и ключови дейности. Под кръга са представени аспектите на образованието на учителите и подкрепата от страна на училищата и общността, която е необходима за развитието на качества на учителите.

Погорбното разглеждане на характеристиките показва, че учителите по предприемачество трябва да вършат своята работа с ентузиазъм, както и да имат позитивно излъчване и да вдъхновяват останалите. Те трябва да бъдат уверени в това, което преподават, и да са ръководители сами на себе си вместо да бъдат управлявани от по-висшия персонал. В новата си роля учителите

Фигура 1. Учителят по предприемачество – характеристики, действия и подпомагащи мерки

Source: Eurydice.

имат задача да ръководят своите ученици. Участниците в симпозиума посочват, че не им трябва учители, които „само го правят“, а учители, които „могат да го правят“, защото обичат своята професия и имат вяра в това, което вършат. Учителите трябва да са енергични и да вдъхновяват както своите ученици, така и колегите си; да са отворени за нови идеи. Либералността трябва да е една от основните им характеристики. Необходимо е да се търсят начини за включване не само на учители, но и на ученици, студенти, родители и други в процеса на обучението. Ако един учител има тези характеристики, това означава, че е добре подготвен и може качествено да преподава предприемачество и да мисли креативно, като използва наличните ресурси в местната общност. От тази гледна точка учителите по предприемачество трябва да се свързват с различни заинтересовани страни, да притежават гъвкавост и да експериментират, без да излизат от границите на зададените норми в образованието.

Наред с тези качества, учителите по предприемачество трябва да могат да изслушват внимателно всеки, за да възприемат и прилагат нови идеи, както и да ги предлагат на другите.

Според участниците в симпозиума, тези качества изграждат перфектния учител. Това показва още колко много трябва да се подобрява образователната система. Експертите отбелязват, че е почти невъзможно всички тези умения да бъдат открити само в един човек. По-реалистично е да се очаква описаните качества в своята съвкупност да се притежават от по-широк кръг от хора, т.е. „учителят по предприемачество трябва да бъде част от едно цяло“.

Образование на учителите, обучаващи по предприемачество

В доклада се изследва образованието на учителите и необходимите промени, за да може предприемачеството активно да влезе в

програмите за тяхното обучение. Посочени са едни от основните тенденции за връзката на обучението по предприемачество с проблемите на цялостното обучение на учителите.

Първоначално образование на учителите

То трябва да е задължителна част от националните стратегии. За целта трябва да се установят пътищата, по които първоначалното образование на учителите по предприемачество да се съчетае с националните планове и стратегии. Според повечето международни експерти, понастоящем в много малко страни образованието по предприемачество е добре развито. Установено е, че предприемачеството не е застъпено в първоначалното образование на учителите. В този контекст не е изненадващо, че много малко институции за обучение на учители в държавите членки на ЕС предлагат курсове в учебните си програми, които дават възможност на обучаващите се учители да се включват в образователни програми по предприемачество.

В страните от ЕС най-общият модел за въграждане на обучението по предприемачес-

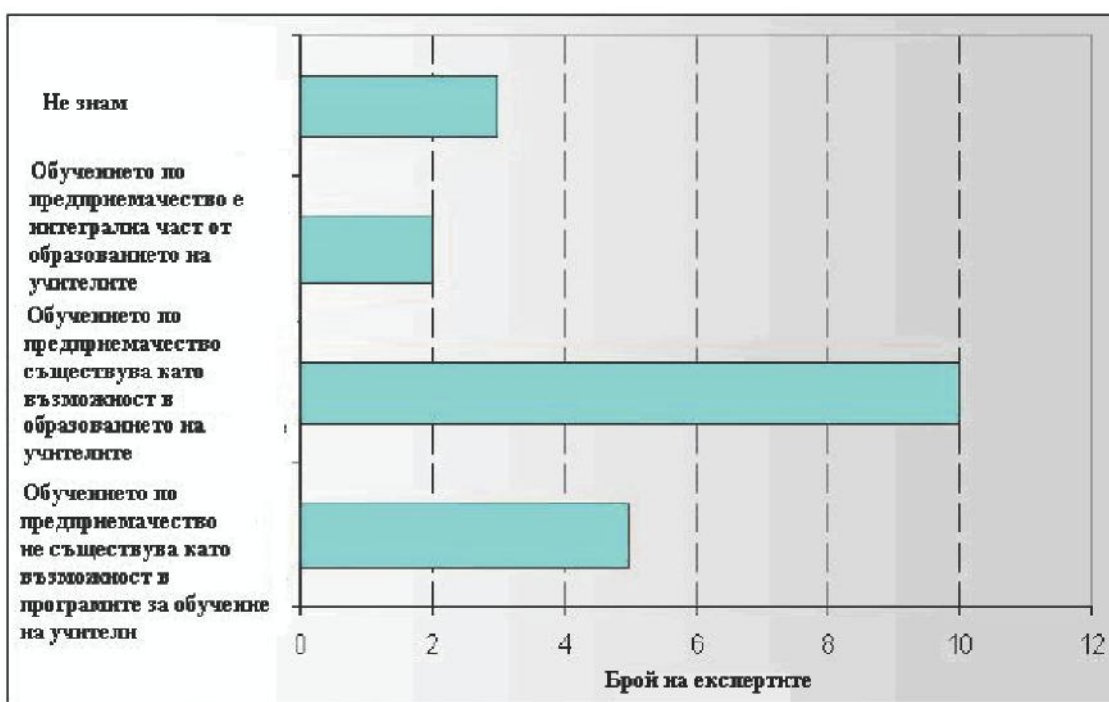
тво е показан на фигура 2. Само двама експерти от Австрия и Полша заявяват, че обучението по предприемачество е неразделна част от първоначалното образование на учителите. Безспорно е общото становище, че всички бъдещи учители трябва поне да се запознаят с предприемачеството по време на своето обучение.

Продължаващо професионално развитие на учителите

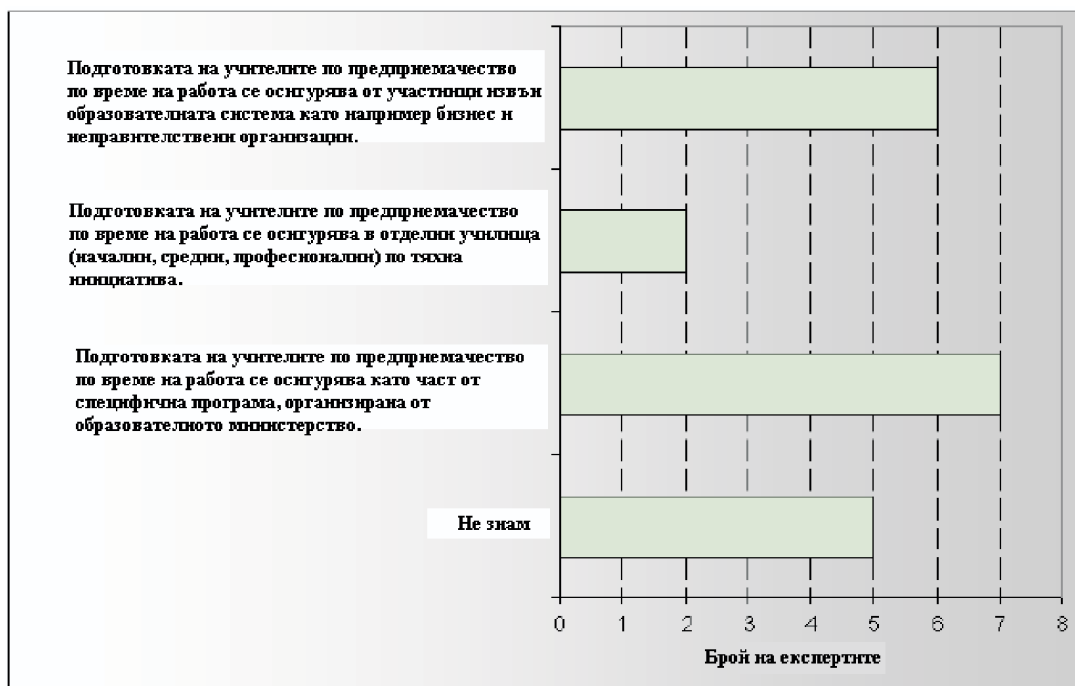
Предприемачеството все още не е интегрална част от продължаващото професионално развитие на учителите. Най-често то се предлага като възможност за учителите в рамките на тяхното продължаващо професионално развитие. Основният начин за включването на обучението по предприемачество е чрез външни доставчици и като част от специфични програми, организирани от министерствата на образованието. Самите училища изпитват затруднения при осигуряването на такова образование и разчитат на помощ от широк кръг заинтересовани лица и институции.

Резултатите от проучването показват, че ролята на обучението на учителите

Фигура 2. Включване на обучението по предприемачество в първоначалното образование на учителите

Фигура 3. Включване на предприемачеството в продължаващото професионално развитие на учителите

в развитието на предприемачеството не е оценена достатъчно. То не е включено в повечето системи за първоначално образование на учители, както и в тяхното продължаващо професионално развитие. Когато е

включено, то е просто като възможност, а не е задължително интегрирано. Основният въпрос сега е какви подобрения трябва да се направят на базата на тази изходна позиция.

Източник:

Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor

http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/files/education/teacher_education_for_entrepreneurship_final_report_en.pdf

Т. Боев, М. Стоянова

УСТОЙЧИВИ УЧЕНИЧЕСКИ ФИРМИ В ГЕРМАНИЯ

Ученическите фирми се ръководят от ученици и предлагат услуги, продажба на продукти или производство. В повечето случаи тези дейности се провеждат извън редовните учебни часове като част от доброволна работа в общността.

Някои от тях обаче са включени в задължителната учебна програма. В Германия през 80-те години на XX век се създават първите ученически фирми, докато във Великобритания и Ирландия тяхното създаване започва още през 60-те години под мотото: "Обучение в предприемачество".

Въпреки че са близки до целите, стратегиите и работните процеси на реалните фирми, ученическите фирми са предимно училищни проекти с образователна цел. Чрез практическата работа в екип и способността за преодоляване на специфични предизвикателства, ученическите фирми са свързани с придобиване на многостранни умения в социалната, персоналната, техническата и методологичната област. Те насърчават висока мотивация, по-добри оценки в училище, опит в личната ефективност, самостоятелно учене, инициативност, самостоятел-

ност, предприемачество и по-голяма пригодност за заетост.

Федералната екологична фондация на Германия изготвя доклад, в който са представени резултатите от изследването "Устойчиви ученически фирми". Този изследователски проект е проведен през 2008-2009 г. от Свободния университет в Берлин. Целта на проекта е да се съберат данни за ученическите фирми в страната: тяхното разпределение, структури и форми на организация, аспекти на тяхната устойчивост, както и оценка на ефекта от наученото.

Интересът към устойчивите училищни фирми, които са във фокуса на изследването, се дължи на три основни причини: акцентът на цялото общество е върху бъдещото устойчиво развитие; устойчивото развитие в областта на образованието, научните изследвания, бизнеса и обществото силно се подкрепя чрез политически действия; устойчивото развитие е тема, от която се интересуват младежите. Опазването

на околната среда, правосъдието, социалната справедливост са основните области, в които младите хора искат да се включат.

Не на последно място, устойчивите ученически фирми дават възможност за управление и формиране на бъдещи житейски ситуации.

В проучването на случаен принцип са избрани общо 365 училища. Това число съответства на около 1% от общия брой училища в Германия. Изследването е проведено с помощта на стандартизирани интервюта, за да бъде осигурена съпоставимост на данните.

В допълнение към основните данни за разпределението на ученическите компании в Германия, проучването дава и поглед към техните структурни и организационни аспекти. В телефонно проучване учениците са помолени да съобщят за размера на тяхната компания, състава на персонала, управлението на дружеството, както и дали са свързани с профила на училището. От 365 училища в 69 има ученически фирми.

Таблица 1. Разпределение на ученическите фирми според вида на училището

		Да, има ученическа фирма	Не, няма ученическа фирма	Брой
Основни училища	Брой Дял от всички изследвани училища (в %)	0 0	52 100	52 100
Средни училища - първи гимназиален етап - Hauptschulen	Брой Дял от всички изследвани училища (в %)	16 36,4	28 63,6	44 100
Средни училища - първи гимназиален етап - Realschulen	Брой Дял от всички изследвани училища (в %)	12 20,3	47 79,7	59 100
Средни училища - първи гимназиален етап - Gesamtschulen	Брой Дял от всички изследвани училища (в %)	7 13,9	40 86,1	47 100
Гимназии	Брой Дял от всички изследвани училища (в %)	14 14,7	77 85,3	91 100
Училища със СОП	Брой Дял от всички изследвани училища (в %)	20 27,8	52 72,2	72 100
Общо	Брой Дял от всички изследвани училища (в %)	69 18,9	296 81,1	365 100

Докато ученически фирми в началните училища на практика не съществуват, в извадката те са разпределени върху средните училища - първи гимназиален етап (Hauptschulen) и училища със СОП (съответно 36,4% и 27,8%). Броят на ученическите фирми в реалните гимназии е 20,3%, което е малко над средното, а ученическите фирми в гимназиите са по-слабо представени (15,4%).

работи във фирма. По-добри са възможностите на пазара на труда за младите хора, които са участвали в ученически фирми.

Ако около 25% от средните училища имат ученически фирми, естествено се повишава въпросът за това колко ученически фирми трябва да има в училищата и колко ученици могат да се възползват от това обучение. Ученическите фирми не са задължител-

Таблица 2. Разпределение на ученическите фирми в първи гимназиален етап на средното образование

		Да, има ученическа фирма	Не, няма ученическа фирма	Брой
Средни училища - първи гимназиален етап - Hauptschulen	Брой % на училищната форма	33 36,3	58 63,7	91 100
Средни училища - първи гимназиален етап - Realschulen	Брой % на училищната форма	11 20,0	44 80,0	55 100
Средни училища - първи гимназиален етап - Gesamtschulen	Брой % на училищната форма	6 15,4	33 84,6	39 100
Гимназии	Брой % на училищната форма	9 14,8	52 85,2	61 100
Училища със СОП	Брой % на училищната форма	19 28,4	48 71,6	67 100
Общо	Брой % на училищната форма	78 24,9	235 75,1	313 100

Традиционно ученическите фирми се създават предимно в гимназиите и се концентрират върху този вид училища. Въпреки че за това твърдение липсват точни количествени данни, по инициатива на Института за германска икономика (IDW) „Проектът Джуниър“ доближава предприемачеството и икономическото образование до образования елит. Той е свързан както с учредяване на фирма, така и с нейното закриване от ученици, а това изисква цялостен поглед върху предприемачеството в Германия. Ученическите фирми в средните училища - първи гимназиален етап (Hauptschulen) и училищата със СОП са съвсем различни.

Обучението в училищата със СОП не се касае толкова до придобиване на икономическо образование, колкото до уменията да се

на в учебната програма, а са предложение, което трябва да се възприема като нещо доброволно както от училищата, така и от учениците.

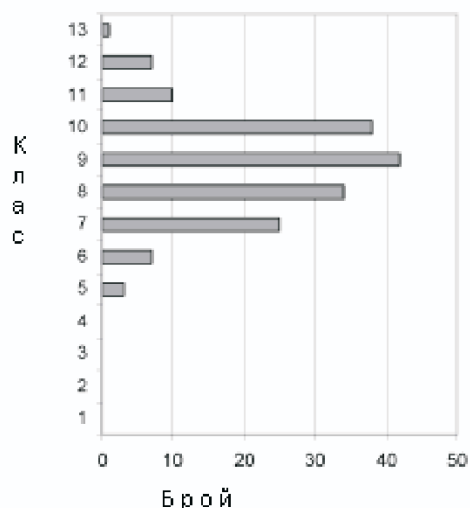
Резултатите от изследването показват, че от 69-те училища, имащи фирми, в 53 от тях (76,81 %) има по една фирма на ученици. В десет училища (14,49 %) има по две фирми на ученици, в едно училище (1,45%) има три фирми и в пет групи училища (7,25%) повече от три фирми.

Откриване на фирма и брой сътрудници

В 5. и 6. клас ученическите фирми все още не са широко разпространени. Най-голям е дялът на участващите между 7. – 10. клас,

като училището подкрепя една ученическа фирма в продължение на няколко години. Делът на ученическите фирми във втория гимназиален етап намалява значително. Данните потвърждават процентното разпределение на ученическите фирми в различни училищни форми, и също така показват, че в първия етап на средното образование те представляват подготовка за прехода към пазара на труда, тъй като тяхното създаване се концентрира в последната фаза на първия гимназиален етап (Hauptschulen) и на училищата със СОП.

Фигура 1. Ученически фирми в различните класове

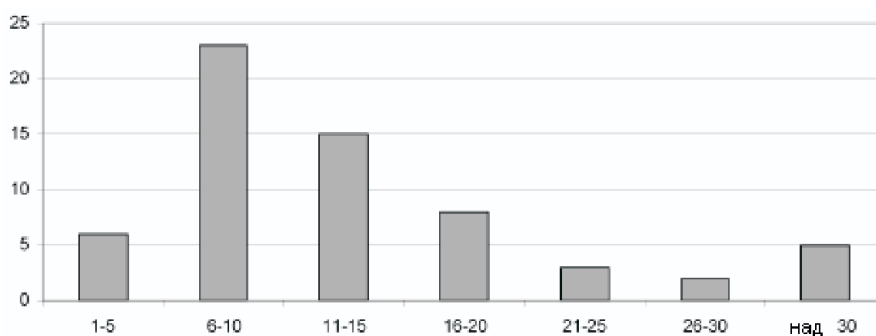

то в първия и втория гимназиален етап на средното образование около 3900 училища (от 15 749) и между 23 хил. – 78 хил. ученици/студенти (от 5 833 473) имат ангажимент в ученическа фирма. Въз основа на тези данни може да се твърди, че в средното образование около 1% от учениците участват в ученически фирми.

В изследването се подчертава, че всяко четвърто училище без началните има ученическа фирма. Най-голям е броят на ученическите фирми в 9. клас. В най-добрия случай 5% от учениците са обхванати от тази форма на обучение. Въз основа на тези факти възникват важни въпроси по отношение на селективността на учебните компании като например дали учениците, участващи във фирмите, имат специфични интереси, мотивация и подходящо обучение.

Предполага се, че в около 12% от германските училища има ученическа фирма. Като се изключат началните училища, където ученическите фирми са рядкост, тогава делът на учениците във фирмите на средните училища нараства до близо 25%. Ученически фирми има предимно в училища в първи гимназиален етап от средното образование (с възможност за продължаване в професионал-

Фигура 2. Брой сътрудници в ученическите фирми

В ученическите фирми обикновено работят от 6 до 16 човека. По-големите ученически компании са изключение.

Ако се приеме, че повечето училища имат само по една ученическа фирма и че във всяка фирма работят между 6 и 16 човека,

но училище) и в училища със СОП. Като правило училищата имат по една фирма.

Фокусът в проучването е насочен към ученическите фирми от 8. – 10. клас. В тях работят от шест до 20 служители, къде-

то момичетата и момчетата са еднакво ангажирани. Броят на учениците във фирмата най-вероятно включва малко повече от 1% от учениците в тази форма на обучение.

Организация и професионализъм на ученическите компании

Освен интервюта по телефона е проведено и онлайн проучване, за да се събере повече информация за организацията на ученическите фирми. Поставени са въпроси относно:

- връзката на фирмите с преподаваните предмети;
- седмичното работно време на учениците и преподавателите във фирмата;
- правните форми и професионализацията на учениците и фирмите;
- проблемите в ученическите фирми.

Онлайн проучването показва, че учителите, които участват в ученическите фирми, преподават по различни предмети. Най-често това са икономика, немски език, математика, домакинство и техника. От анкетираните учители 67,6% отговарят положително на въпроса дали фирмата е свързана с учебен предмет. Много често това е икономика, домакинство, по-рядко техника, математика и ръчен труд. Оказва се, че ученическите компании са ангажирани по-рядко с предметите немски език и математика.

По принцип в ученическите фирми има предпочитания към предметите ръчен труд, техника, домакинство, икономика и текстилен дизайн. Афинитетът към икономика и практически предмети сигнализира, че ученическите фирми не се интегрират с основните предмети в училище.

Работната седмица в 37,8% от фирмите най-често е 2 часа седмично. Почти същия процент (35,1%) са фирмите с 3 до 4 часа и по-рядко (20,3%) са фирмите с 5-6 часа работна седмица. Само в изключителни случаи учениците работят по-голям брой часове. Като цяло може да се очаква седмична натовареност на учениците от 3 до 4 часа. По-

добна е ситуацията с натовареността на учителите. Проучването показва, че почти 46,7% от анкетираните учители инвестират от 3 до 4 часа от времето си в ученическите фирми. Около 21,3% работят от 5 до 6 часа, 10,7% - от 7 до 8 часа, 8% - повече от 8 часа и 13,3% - по 1-2 часа седмично. Времето, което учителите отделят за ученическата фирма, е малко повече от това на учениците.

Съотношението между времето на учениците във фирмата и на седмичните учебни часове е около 1:7, ако се приеме, че седмицата има около 28 учебни часа. Около 15% от времето за преподаване през седмицата често е организирано в работни групи. Проучванията показват, че се очаква работата в ученическите фирми да въздейства върху мотивацията за учене.

Може да се търсят различни показатели за определяне на професионализма на ученическите компании. Те включват предимно наличието на бизнес план, както и различни фирмени отдели.

Онлайн проучването на ученическите фирми показва, че малко повече от половината от анкетираните ученически компании (54,9%) имат бизнес план и почти всички компании (95,9%) водят счетоводна отчетност. В 80,8% от анкетираните фирми се прави ревизия на касата. Отдел „връзки с обществеността“ имат 60% от училищните фирми. Всяка трета ученическа компания заявява, че има особена форма на организация: кооперация, дружество с ограничена отговорност, акционерно дружество. Това е показател за висок професионализъм.

Онлайн проучването е фокусирано върху потенциалните проблеми на ученическите фирми. Повечето от тях потвърждават, че могат да функционират само като акционерно дружество в следобедните часове. Всяка пета фирма твърди, че получава твърде малко подкрепа от други учители.

Сред **проблемите**, с които трябва да се справят ученическите фирми, са предим-

но: конфликти между учениците, липса на работни помещения, бизнесът не успява, фирмата може да функционира като акционерно дружество само следобед, почти няма ученици, които да са активни във фирмите, има твърде малка подкрепа от преподавателите и ученическите фирми не се оценяват достатъчно от училището.

На въпросите относно успехите, които компанията е постигнала през изминалата година, анкетираниите дават положителен отговор. В 63 от 70 ученически компании (90%) се твърди, че са реализирани печалби. В 20 ученически компании (28,6%) се разработва нова бизнес идея, в 19 фирми (27,1%) броят на участващите ученици се е увеличил и 17 фирми (24,3%) са спечелили награда или отличие.

Устойчивост на икономическата дейност в ученическите фирми

В проучването се разглеждат областите, в които работят ученическите фирми. Фокусът е специално върху трите измерения на устойчивото развитие: икономическо, екологично и социално. Получените резултати не са представителни за цялата страна и са предимно от Долна Саксония. Програми като NaSch21 или "устойчиви ученически кооперации" тестват бъдещето икономическо развитие на ученическите компании.

Около половината от анкетираниите ученически фирми твърдят, че техните продукти са от екологично чисти материали. Една трета от компаниите потвърждават,

че продуктите отново се оползотворяват. Услуги, свързани с околната среда, се предлагат най-малко от шест ученически компании, десет компании са участвали в одит.

Почти три четвърти от анкетираниите фирми посочват, че обръщат голямо внимание на изчерпването на ресурсите и следят за избягването на отпадъците и тяхното рециклиране. Малко по-малко от половината фирми използват продукти от региона, около една четвърт твърдят, че произвеждат и разпространяват екологични продукти.

Изненадващ е анализът на отговорите, които се отнасят до социалните характеристики на ученическите фирми. Формулира се тезата, че фирмите социално си взаимодействат. Това твърдят около 75% от анкетираниите. Въпреки че социалните аспекти в рамките на компанията със сигурност играят важна роля (работа в екип и др.), то почти няма подкрепа за хората в неравностойно положение или гаряване на печалбите на дружествата за околната среда или проекти за развитие. На тези въпроси утвърдително са отговорили само около десет ученически фирми.

В обобщение може да се формулира, че устойчивото развитие на ученическите фирми, които са участвали в изследването, играе важна роля. Повечето компании поставят фокус върху опазването на околната среда. При по-мощно проучване е необходимо да се интервюират по-голям брой ученически фирми от всички провинции, за да се

Фигура 3. Икономически характеристики

Фигура 4. Екологични характеристики**Фигура 5. Социални характеристики**

получат представителни резултати относно устойчивото икономическо развитие на немските ученически фирми.

Придобити компетенции и ефект от наученото

В последния раздел на онлайн проучването на учителите са зададени въпроси за насърчаването на компетенциите и за ефекта от наученото в ученическите фирми. Разгледани са учебните резултати, мотивацията, работата в екип, откритостта към другите, себепредставянето и възможностите на пазара на труда.

Въз основа на резултатите от това проучване са направени първите положител-

ни изводи. На първо място т.нар. soft skills умения се насърчават в ученическите компании. Чрез участие в ученически фирми се подобряват и постиженията в училище. Около 60% от оценяващите учители считат, че нараства мотивацията за учене. Още по-явен е положителният ефект в областта на човешките ресурси и социалната компетентност: Близко 90% от учителите твърдят, че учениците са придобили умения да работят в екип.

Най-малко две трети потвърждават, че учениците са научили да се представят по-добре. Освен това учителите отчитат, че учениците имат по-добри шансове на пазара на труда. Едновременно с това се увеличават и компетенциите на учителите.

Източник:

Nachhaltige Schülerfirmen

[http://www2.um.baden-wuerttemberg.de/servlet/is/44406/Explorationsstudie\[1\].pdf?command=downloadContent&filename=Explorationsstudie%5B1%5D.pdf](http://www2.um.baden-wuerttemberg.de/servlet/is/44406/Explorationsstudie[1].pdf?command=downloadContent&filename=Explorationsstudie%5B1%5D.pdf)

Я. Панова

ПРОЕКТЪТ „БИЗНЕС@УЧИЛИЩЕ“

Бизнес@училище е училищен проект на консултантската компания Boston Consulting Group (BCG) и представлява мост между бизнеса и образованието. В рамките на тази инициатива повече от 2000 ученици от Германия, Австрия, Италия, Швейцария, Норвегия и Сингапур имат възможност за десет месеца да получат практически знания по икономика и да придобият ключови умения. В три последователни етапа учениците от 10. до 13. клас изучават стъпка по стъпка икономически въпроси и връзки. Те са подкрепени от учителите си, консултантите на BCG и служителите на повече от 20 фирми партньори.

В първия и втория етап интензивно се разглеждат съществуващи фирми: в екип младежите анализират голям концерн и средни предприятия от техния регион. В последния трети етап са необходими предприемачески качества: всеки отбор разработва своя собствена бизнес идея, придружавана от бизнес план, който включва също и концепция за финансиране. В регионален и европейски мащаб най-добрите идеи се представят и награждават от жури, съставено от известни бизнес лидери.

Инициативата стартира през 1998 г. в две училища. През 2002 г. компанията BCG получава за образователната си инициатива бизнес@училище най-важното германско корпоративно-гражданско отличие - наградата "Свобода и отговорност". Днес повече от 70 училища участват ежегодно в проекта.

Повечето ученици, които учат в бизнес@училище, участват в редовните занимания на тема бизнес. Младите хора искат да

получат по-големи познания по икономика. Според тях икономическите теми в редовните часове са твърде малко застъпени: 68,8% от анкетираните искат в бизнес@училището да се занимават с теми по икономика, които не се преподават в редовните часове, и да разберат по-добре редица бизнес въпроси. Анализът на съществуващите учебни програми на провинциите показва, че има конкретни съдържания, на които е отделено специално място в часовете по икономика.

Освен големия интерес към предмета икономика учениците изтъкват две допълнителни съображения за своето участие в проекта: 58,3 % от анкетираните посочват, че искат чрез него да придобият умения, които са важни за тяхното бъдеще. Смяна на училището въпреки това търсят най-малко 37,0% от младите хора. Учителите също споделят тези очаквания от участие в бизнес@училището. Както учениците, те също се надяват, че училищният проект ще допринесе за нови импулси в преподавателската дейност: 78,8% от тях очакват техните ученици в бизнес@училището да се занимават с теми, които не се изучават в редовните часове; 41,2% от анкетираните учители считат, че училището трябва да постави акцент върху икономиката. Друга причина, поради която учителите се ангажират с бизнес@училището, са дългосрочните ползи, които очакват за своите ученици. Така 80% от тях се надяват младите хора да придобият умения за бъдещата си кариера. Почти половината от учителите се чувстват

Таблица 1. Очаквания на ученици и учители, свързани с участието им в бизнес@училището (в проценти)

Очаквания:	ученици	учители
Предоставяне на съдържания, които не се изучават в час	68,8	78,8
Придобиване на умения, важни за бъдещата реализация	58,3	81,2
По-добро разбиране на въпроси, свързани с икономиката	53,9	71,8
Изживяване на един по-различен учебен час	37,0	60,0
Професионално ориентиране	35,9	34,1
Работа с външни наставници	17,8	31,8

отговорни за собствените си изказвания относно кариерата на учениците.

Широко разпространено е мнението, че образователните проекти са пресечната точка на училището и компаниите за онези младежи, които имат интерес да усъвършенстват кариерата си като мениджъри. Изследването на бизнес@училището дава друга картина за участниците: само 31,5% от учениците, участващи в проекта, искат по-късно да имат "нещо общо с бизнеса." Интересът към специалността „Икономика“ очевидно е независим от професионалните желания на младите хора.

Идеята на проекта бизнес@училище е да предложи на учениците практически подход към темата бизнес, да осигури контакт с фирми и предприемачи, както и да подготви младежите за дейности в обществото. Който не разбира функционирането на пазарите и икономиката, трудно се преборва активно и критично с ежедневните политически събития. Проучването показва, че учениците имат значителни пропуски по икономика. Съществуват и неясноти по отношение на терминологията.

В допълнение може да се каже, че разбирането на младежите за икономиката е много абстрактно. Те свързват гумата икономика преди всичко с темата "Световна търговия и глобализация", която всъщност е по-близо до "Труд и работни места". Учениците не разбират връзките в икономиката. Това те изучават по време на проекта стъпка по стъпка чрез конкретни примери, както и

чрез анализ на концерни и малки местни фирми. Докато в средата на проекта по своя преценка само 31,3% от анкетираните са разбирали "какво е икономика и как работят пазарите", то в края на проекта техният дял е 50,7%. Останалите ученици посочват, че са получили добър поглед върху темата. Придобитите знания по икономика в бизнес@училището са приложно-ориентирани и по-дълготрайни.

Докато учениците придобиват знания в сферата на икономиката, често се наблюдава очевиден напредък в изучаването на други области. Според 84,3% от анкетираните чрез участието им в бизнес@училището те са се научили да правят презентация. Важно е, че това не включва само използването на презентационен софтуер, а собствени концепции и аргументи пред критична комисия от експерти. Разговори с бивши ученици на бизнес@училището показват, че от тези умения те имат средносрочни и дългосрочни ползи - в устни изпити, интервюта за работа, но също така и по отношение на изискванията за обучение и проучване.

Освен това учениците се възползват от факта, че могат да работят интензивно по дълъг период по определена тема. Съвместната работа със съучениците подобрява способността на младите хора да работят в екип. С плътно планираните срокове за презентации през годината те се научават непрекъснато да планират по-добре времето си.

Изследвания на професионалното образование потвърждават, че личните преживя-

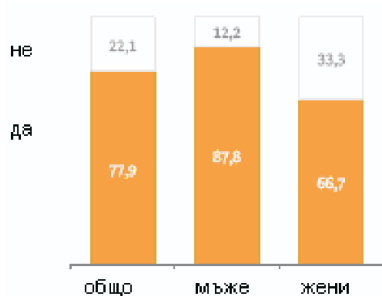
Таблица 2. Придобиване на умения в бизнес@училищата според учениците и учителите (в проценти)

Учениците сега знаят...	ученици	учители
...как да направят презентация	84,3	83,1
...как да работят по проект	69,4	75,4
...как да получат необходимата информация	60,8	40,0
...как да създават контакти	53,0	49,2
...как да разрешават сложни проблеми	44,4	75,4
...как да планират и разпределят времето си	39,9	73,8
...как да комуникират в групи по интереси	38,8	35,4
...как да постигнат самостоятелност	27,6	33,8

вания и разговори с хора, които упражняват определена професия, имат голямо значение при избора на професия и следване. Чрез контакт с представители на индустрията участниците в бизнес@училището научават от първа ръка за възможностите за професионално развитие, което се предлага в икономиката, и също така получават поглед върху всекидневния живот на служителите на дадена фирма. Поради това не е изненадващо твърдението на бивши участници, че след проекта са направили своя избор за кариера. Младите жени често за първи път имат достъп до темата икономика: три четвърти от учениците споделят, че са подобрили своята представа за икономиката чрез участие в проекта. Много момичета след проекта се занимават в свободното си време по-интензивно с икономика, отколкото преди.

Въпреки че стартиращите и т. нар. ученически компании не са основната цел на бизнес@училището, с проекта се придобиват съответните познания за основаване на фирма и се събужда предприемачески дух. Почти 68% от учениците в края на проекта са добре или много добре подготвени за самостоятелна дейност. Само 17,5% от участниците се стремят към развитие на бизнес идеи. Това се дължи преди всичко на липса на време, други ангажименти като училище, обучение и липса на финансови и технически ресурси за започване на собствен бизнес. Въпреки това 77,9% от бившите участници могат да са независими в по-късен етап от живота.

Фигура 1. Бихте ли създали фирма в бъдеще? (в проценти)

След една учебна година в бизнес@училището учителите също правят положителен баланс на дейността си въпреки допълнителното време и усилия. За 83,6% от тях резултатите от обучението на учениците и тяхното развитие оправдават допълнителното натоварване. Проектът дава възможност самите учители да се развиват: около 70% от анкетираните са придобили знания по редица бизнес въпроси, а 52,2% - по-разнообразен опит, отколкото в редовните часове. Друг мотивиращ фактор е, че за 71,6% от тях е забавно да работят по проекта със своите ученици.

Фигура 2. Придобиване на опит от учителите в бизнес@училището в сравнение с редовните часове за преподаване (в проценти)

За учениците наставниците от икономиката са не само експерти, но и посредници за нови знания. Те поемат задачи, които преди това са отговорност само на учителите и които са определени от тях за важни. Учениците възприемат своите учители като хора, които ги мотивират и като посредници.

Външните представители от индустрията обогатяват училищните уроци: благодарение на тяхната квалификация и практически опит те са в състояние да предават достоверност на теми от икономиката и да онагледят своите знания. При тази експертна функция и за двете страни - ученици и преподаватели, те се явяват високо ценен партньор в разпространяването на знания.

Таблица 3. Роля на учителите и наставниците от гледна точка на учениците (в проценти)

	Учителите като:	Наставниците като:
...експерти	12,2	47,5
...даващи идеи	10,8	23,1
...координатори	6,5	2,4
...мотиватори	36,6	14,8
...ръководители на проекти	14,9	9,6
...посредници	19,0	2,6

Таблица 4. Предпочитана форма на предоставяне на знания по икономика от учениците (в проценти)

Работа по проект (като бизнес@училището)	68,1
Практика в завод (фирма)	12,5
Учебни часове	12,0
Доклади на експерти	4,8
Посещения на заводи	2,0
Платформа в интернет	0,3

Източник:

Best Practice: So arbeiten Schule und Wirtschaft erfolgreich zusammen

http://www.existenzgruender.de/imperia/md/content/pdf/studien/bcg-practice_evalstudie.pdf

Я. Панова

ЕФЕКТЪТ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ДАНИЯ

През последните години в образователната система на Дания, както и в други европейски страни, се обръща специално внимание на обучението по предприемачество. Уникалното за Дания е, че прилагането на националната стратегия в тази област е делегирано на една единствена организация. Датската фондация за предприемачество – Млад предприемач (FFE-YE) е създадена през януари 2010 г. в подкрепа на развитието и разпространението на обучението по предприемачество на всички нива и във всички области на обучение в образователната система на страната. Целта е повече учаци да получат познания по предприемачество и да развият предприемачески умения. Основната идея е бъдещият конкурентен капацитет, под формата на нови фирми с потенциал за растеж, да бъде подсилен от уменията на младите хора да бъдат иновативни, да иден-

тифицират възможностите и да превръщат идеите в стойност, стимулирани чрез образованието.

В резултат на дългогодишно проучване върху разпространението на обучението по предприемачество FFE-YE посочва, че 10% от всички учаци получават този вид образование. Досега в Дания, както и в международен план, не е провеждано систематично изследване за влиянието, което оказва образованието по предприемачество върху децата и младите хора и тяхното бъдещо образование и кариера. Целта на изследванията на FFE-YE е да се направи задълбочено проучване на ефекта от обучението по предприемачество в датската образователна система.

През 2011 г. FFE-YE иницира две проучвания относно влиянието на обучението по

предприемачество сред ученици в 9. клас от първия етап на средното образование и сред студенти на университетско ниво. Публикуваният през 2012 г. доклад „Ефектът от обучението по предприемачество в Дания – 2011“ представя първоначалните заключения от двете проучвания относно въздействието на това обучение върху намеренията, нагласите, амбициите и предприемаческото поведение на младите хора. В доклада накратко се пояснява понятието предприемачество и същността на обучението по предприемачество.

Обучение по предприемачество

Обучението по предприемачество се определя от по-широкото разбиране на предприемачеството: ***Предприемачество е това, което въздейства на възможностите и идеите и ги превръща в стойност за другите. Стойността, която се създава, може да бъде финансова, културна или социална.***

Обучението по предприемачество е ориентирано към практиката обучение, което включва заобикалящата среда, подкрепя творчеството и насърчава инициативата и действието. Ученикът е активен в процеса на обучение, което се осъществява чрез взаимодействие с другите, а учителят действа като консултант и модел за подражание. Обучението по предприемачество в по-широк смисъл за учениците и студентите е получаване на информация и придобиване на знания по предприемачество и предприемаческо мислене, както и развитие на техните способности да действат по предприемачески начин. Класическото разбиране на понятието предприемачество е свързано със стартирането на бизнес. В по-голямата си част обучението по предприемачество има за цел да стимулира стартиране на нов бизнес или да се използват възможностите за създаване на нови бизнес области в съществуващи предприятия (вътрешно предприемачество). През последните години обаче предприемачеството обхваща и други форми на из-

пълнение, като използване на възможностите за създаване на социална и културна стойност, например проекти, които подпомагат разрешаване на проблеми, свързани с околната среда, или осигуряват социално приобщаване.

Творчеството и иновациите са ключови понятия в разбирането за предприемачеството. Креативността в по-широк смисъл може да се разбира като способност да се мисли по нов начин - получаване на нови идеи. Иновациите се определят като социален процес, в който се откриват възможности, а креативността може да бъде използвана за генериране на идеи за създаване на нови продукти и услуги.

Откриването, създаването и използването на възможностите са най-важните условия в предприемаческия процес. Способността за справяне с несигурността и риска е също тясно свързана с предприемачеството и е една от характеристиките на предприемача.

Обучението по предприемачество включва няколко аспекта, като съдържание, което индуцира специфични знания в тази област, както и педагогическите и дидактическите методи, които развиват и укрепват предприемаческото поведение на учениците. То се определя като преподаване *по и чрез* предприемачество. Преподаването по предприемачество може да бъде сравнено с по-традиционното преподаване по учебник, когато става въпрос за придобиване на знания по този учебен предмет. Обучението чрез предприемачество е повече практически ориентирано и в този случай се използват педагогически и дидактически методи на преподаване, в които учениците действат въз основа на придобитите знания и опит.

Основни функции и характеристики, свързани с обучението по предприемачество

Докато акцентът в основното училище трябва да бъде върху елементите на предприемачеството като творчество и насърчаване на предприемаческо поведение, което може да се нарече преподаване на предприемачеството като метод, фокусът в средното образование обикновено трябва да се насочи върху елементи като разбиране на бизнеса и по-изчерпателни знания под формата на реални иновационни проекти или бизнес планове.

На всички образователни нива педагогическите и дидактическите методи предполагат висока степен на участие на учениците. Учениците получават стремеж и мотивация, необходими за учебния процес. Въз основа на придобития опит те могат да използват това, което са научили в училище и в други ситуации, когато ще получат реални задачи от някого, различен от учителя им, в действителния свят извън училище.

Обучението по предприемачество в задължителното образование

В основните училища на страната поне 5% от учениците изучават предприемачество. В това образователно ниво няма специфичен учебен предмет „Предприемачество“. Обучението по предприемачество е интегрирано като елемент в учебния план или в специални дейности, които често са интердисциплинарни.

Моделът, който FFE-YE разработва, за да идентифицира обучението по предприемачество, включва набор от теми, свързани със съдържанието, както и методически теми, които могат да бъдат интегрирани в обичайните учебни предмети. Той се отнася и до това дали преподаването се фокусира върху творчеството, иновациите и предприемачеството, които също могат да се разглеждат като етапи в един предприемачески проект.

Анализът показва, че в началните класове преподаването се фокусира главно върху творчеството и иновациите и се определя като *обучение по предприемачество като метод*. В 7. – 10. клас обучението е насочено към класическото разбиране за предприемачеството, в което финансите и пазарите са елементи на съдържанието и се определя като *обучение по класическо предприемачество*. Общата картина показва, че много малко ученици на практика достигат до етап на действително започване или изпълнение на предприемачески проект или дейност.

Предвижда се проучването да се основава на тези две дефиниции за обучението по предприемачество и в дългосрочен план да измерва броя на новостартиращите фирми, нивото на образование и получените доходи. В краткосрочен план се провежда проучване на ефекта от изучаването на предприемачество с акцент върху намеренията и амбициите на учениците, предприемаческите нагласи и поведение, както и тяхната свързаност с училището и общността. Счита се, че то-

ва са показателите за предприемаческо поведение в бъдеще.

Резултати от проучването

Изследването има за цел да установи развитието на предприемачеството сред младите хора, вкл. на предприемаческото мислене и поведение. Извършено е проучване на ефекта от образованието и обучението по предприемачество сред 2000 ученици в 9. клас на първия гимназиален етап, когато те трябва да вземат важни решения за по-нататъшното си образование или работа.

Основният въпрос в анкетното проучване е дали младите хора са получили образование и обучение по предприемачество. В определението на образование и обучение по предприемачество се прави разлика между широкото разбиране на предприемачеството като метод и класическото предприемачество, което включва образование по финанси и пазари. Анализът показва, че 32% от анкетиранията получават обучение по предприемачество като метод. От тях 58 ученици (9% от всички) са получили обучение по класическо предприемачество. Следователно една трета от учениците са изучавали предприемачество под някаква форма.

Предприемаческото поведение се определя от това дали младите хора участват в дейности извън училище. По-голямата част от анкетиранията са участвали в някаква дейност, а само 10% отговарят отрицателно. Отговорите показват, че младежите са много активни, а 25% от тях дори са стартирали предприемаческа дейност или проект. Фактът, че те ръководят дейност или проект извън клас, укрепва имиджа на предприемаческото им поведение, като това се отнася за 35% от учениците.

По отношение на амбициите на младите хора е направено допитване относно техните стремежи за работа, виждането им за собствения принос към обществото, както и за плановете им за по-нататъшно образо-

вание. Анализът показва положителна връзка между участието в обучение по предприемачество и амбициите за работа. Същото се отнася и за усещането по отношение на приноса им към обществото. Връзката се появява най-отчетливо при респондентите, участвали в обучение по класическо предприемачество, което показва, че познанията по финанси и пазари дават възможност на младежите по-добре да разберат собствената си роля и стойност в обществото.

Допитването установява, че по-голямата част от анкетираните, които са участвали в обучение по предприемачество, предпочитат да завършат общо средно образование вместо професионално образование. Това също подчертава връзката между обучението по предприемачество и амбициите за бъдещето.

В анкетата са включени редица въпроси, чиито отговори биха могли да предоставят данни за привързаността на младите хора към училището и ученето, тяхното благополучие и увереност в бъдещето. Анализът показва, че тези, които са участвали в обучение по предприемачество, са по-щастливи да посещават училище и са по-уверени за бъдещето си, отколкото тези, които не са. Освен това учениците, които са участвали в обучение по класическо предприемачество, се чувстват значително по-уверени в себе си, отколкото тези, които не са участвали в обучение по предприемачество. Единствената област, в която не се намира никаква връзка с участието в обучение по предприемачество, е взаимоотношението им с връстниците.

Младите хора с предприемаческо поведение са склонни да имат по-високи резултати на въпросите, свързани с това колко полезни се чувстват за себе си, училището и своето бъдеще в сравнение с другите. Същото се отнася и за тези с високи амбиции за бъдещето.

Почти всички участници в допитването (95%) имат положителна нагласа към предприемачеството. От анкетираните 2,4% вече са в процес на стартиране на собствен бизнес (начинаещи предприемачи), а 53% биха искали да започнат такъв. Този процент става по-висок (63%) при тези, които познават лице, което е започнало бизнес през последните три години. Така повече от половината от учениците искат да започнат свой собствен бизнес, а 58% от тях биха искали да получат предварително известен професионален опит.

Не се открива зависимост между обучението по предприемачество и намерението или желанието за започване на бизнес.

Това, което оказва влияние върху намеренията на младите хора по отношение на предприемачеството, е образователното ниво на техните родители, както и дали те са самостоятелно заети, или не. Налице е значителна разлика, ако родителите на младите хора са самостоятелно заети лица. Младите 15-годишни естествено са повлияни от родителите си. По-късните изследвания ще покажат дали това влияние намалява с напредването на възрастта.

Съществува разлика между момчетата и момичетата в отговорите на редица въпроси. Повечето момичета имат работа в близост до училището. В сравнение с момчетата те имат по-високо ниво на амбиции по отношение на бъдещите работни места и по-голямата част от тях избират общо средно образование във втория гимназиален етап. При момчетата дялът на избиращите общо средно образование е по-малък. Както момчетата, така и момичетата имат положителна нагласа към предприемачеството и приблизително равни са пропорциите (съответно 49,6% и 50,4%) на възнамеряващите да започнат самостоятелен бизнес. Въпреки това анализът показва голяма разлика между половете при тези, които са в процес на стартиране на бизнес/фирма. В тази група (2,4%) момичетата са само две, което представлява 13% от групата.

Фактът, че голяма част от момичетата възнамеряват да започнат собствен бизнес е добър знак за в бъдеще, още повече че данните от скорошно проучване на обучените по предприемачество във втория етап на средното образование показват, че 41% от участниците са момичета. За сравнение само 27% от възрастните предприемачи са жени. По-късни проучвания в тези дългосрочни изследвания биха показали дали намеренията могат да са полезен индикатор за установяване на действителния брой на стартиращи фирми.

Анализът е фокусиран върху намеренията, амбициите и предприемаческите нагласи на младите хора и тяхната свързаност с училището и общността, както и върху областите, които се считат за показатели на предприемаческо поведение (напр. под формата на стартиращи фирми). Открива се известна връзка с обучението по предприемачество, но не в класическите области на предприемаческо поведение и намерения.

От друга страна, анализът показва положителна връзка между обучението по предприемачество и амбициите на младите хо-

ра, свързаността с училището и общността и увереността им в бъдещето. Тези млади хора са значително по-щастливи да ходят на училище, както и онези, които са преминали обучение по класическо предприемачество, имат по-добро разбиране за собствената си роля и стойност в обществото.

Резултатите от изследването имат голямо значение, тъй като показват, че образованието и обучението по предприемачество оказва влияние за по-доброто осъзнаване от учениците на собствената им роля в обществото, сега и в бъдеще, и важноста от поемането на отговорност за собственото им образование. Преподаватели, учени и политици са еднотелни, че в това ниво на образователната система фокусът трябва да бъде насочен върху социалните аспекти. Вече в по-късните етапи на образователната система би трябвало да се очаква да стане забележима връзката между образованието и предприемаческото поведение. Ако учениците са добре подготвени и разбират как да използват и съчетават професионалните си знания на практика, стъпката от намерението към действието не е трудна.

Източник:

Impact of Entrepreneurship Education in Denmark – 2011

www.ffe-ye.dk/.../impact_of_entrepreneurship_education_in_denmark_2011.pdf

Л. Рачева

НАЦИОНАЛНИ ИНИЦИАТИВИ И ДОБРИ ПРАКТИКИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО ВЪВ ФИНЛАНДИЯ И ШВЕЦИЯ

През 2011 г. австрийският Институт за управление на малкия бизнес и предприемачеството публикува доклада „Обучението по предприемачество в средното образование“, в който се прави анализ на това обучение в избрани страни членки на ЕС (Австрия, Финландия, Франция, Германия, Италия, Испания и Швеция). Разгледани са различията между страните в методите на преподаване на предприемачество в средните училища и са идентифицирани най-добрите практики на обучение по предприемачество.

ФИНЛАНДИЯ

Обучението по предприемачество играе изключително важна роля за финландското Министерство на образованието и науката: то се въвежда през 1994 г. и се включва в различни дисциплини. В рамките на задължителното образование акцентът е върху положителните нагласи, основните предприемачески знания и умения и предприемаческия стил на работа. В средното и висшето образование знанията и уменията се доразви-

ват, вкл. компетенциите, свързани с предприемачеството. Така че обучението по предприемачество във втория етап на средното образование е необходимо да се съсредоточи върху практическата работа и личния опит

от участието и въздействието.

Във Финландия съществуват много добри практики в обучението по предприемачество и страната има ключова роля в тази област.

Учебно-тренировъчни фирми

Учебно-тренировъчните фирми се използват за обучение в средното професионално образование. Компанията сама по себе си е фиктивна, но в някои учебно-тренировъчни фирми учениците вземат участие в реални бизнес дейности, използвайки продуктите на компанията партньор. Финландският център за тренировъчни предприятия (Finnish Practice Enterprises Centre - FINPEC) е организация, която подпомага тренировъчните фирми в страната. Продължителността на учебната практика във фирмата варира приблизително от три месеца до една година. Интересно приложение е заместването на курс от учебната програма с дейност по бизнес планиране, като по този начин продължителността на практическата дейност във фирмата може да се удължи до три години. Педагогическата цел е учениците, които се запознават с бизнес планирането, да бъдат в състояние да изпълняват различни задачи във фирмата, да разбират бизнеса като цяло и да усвоят редица социални умения. Учебно-тренировъчните фирми си взаимодействат активно с други такива фирми и с външния свят, особено с компанията партньор от самото начало на учебната практика във фирмата.

Професионалното училище Merikoski заменя установените в рамките на учебната програма курсове с изготвяне на бизнес план на учебно-тренировъчна фирма. Учениците се ръководят от него през цялото време на тяхното обучение (три години). Докато установената учебна програма предоставя насоки какво да се изучава, дейността на бизнес планирането ръководи различните модули на учебната програма. Първите две години са посветени на планиране и подготовка, както и усъвършенстване на вече извършената работа. Третата година е посветена на същинската дейност на учебно-тренировъчната фирма.

Бизнес планът се разработва в сътрудничество с компанията партньор и финансист, който създава значителна добавена стойност за учениците. Представители от партньорските компании са в борда на учебно-тренировъчната фирма, за да насочват нейните дейности и да ги поощряват.

Примерът показва, че в учебно-тренировъчната фирма учениците всъщност взимат участие в бизнеса на компанията партньор посредством продажбата на нейни продукти, което също създава добавена стойност за учениците. Освен това те извършват маркетингови проучвания за компанията партньор на международни изложения на учебно-тренировъчни фирми. Тази практика се оказва много ефективна за обучението на учениците и процеса на адаптация.

Този пример показва, че предприемаческа култура и начин на действие най-добре се постигат в сътрудничество с работната среда, когато се отнася до определените цели на обучението по предприемачество на всяко образователно ниво. Министерството на образованието има за цел да повиши предприемаческия дух сред финландците и да нап-

рави предприемачеството по-привлекателно за избор на кариера. Тази цел е подчертана в съществуващата специална публикация за обучението по предприемачество на Министерството на образованието. Повишаването на предприемаческия дух се подпомага от усилията на данъчните власти в страната да установят правила за малки фирми, кои-

то участват в програмата за ученическа компания. За да няма затруднения с данъчните власти, в данъчната декларация е разяснена процедурата за отчитане на техните доходи. Освен това тези правила предотвратяват злоупотребата със статута на малките фирми в случай на "истински" дейности на предприятие и определят ограниченията за малките фирми. Програмата за ученическа компания в училищата може да се провежда с реални парични средства, а когато оборотът ѝ надхвърли 3000 евро е препоръчително да се уведомят данъчните власти. Възможно е да се направи и регистрация по ДДС.

Специалният доклад на Global Entrepreneurship Monitor (GEM) „Глобална перспектива за образование и обучение по предприемачество“ оценява Финландия като иновативна страна, която има положително отношение към образованието по предприемачество.

До 2015 г. министерството предвижда обучението по предприемачество да стане неделима част от развиващия се основен учебен план и по-силен компонент на специфичните учебни програми в училищата. Дотогава то трябва по-силно да се интегрира в училищата, както и в бизнес стратегиите и плановете за развитие.

Училищата получават финансова подкрепа, за да се даде възможност на учебно-тренировъчните фирми да функционират, като се гарантира постоянна прозрачност във форумите на публичния сектор (напр. на уебсайта на Съвета по образование). Съществуват и регионални модели за действие (YES центрове за обучение по предприемачество), инициативата на Junior Achievement – Младежко предприятие във Финландия и имитиране на дейности на предприятие, които се разширяват.

Друга причина за успеха на финландската система е, че фокусът на обучението по предприемачество е насочен върху първоначалното обучение на учителите. Обучението по предприемачество е задължително в три институции за обучение на учители, а в няколко други то е избираемо.

Изследванията относно гледната точка на учителите за обучението по предприемачество показват редица интересни тенденции: учителите не възприемат обучението по предприемачество като ново явление и видът на дейностите, които го подкрепят, са по-скоро генерични и се състоят от **проекти, посещения, експерименти** и др. Учителите също подчертават, че на учащите е присъща способността да ръководят индивидуално предприятие и **отговорността на образователната система е да подкрепя и насърчава** това. Начинът, по който различни учители осмислят или тълкуват обучението по предприемачество, очевидно оказва влияние върху начина, по който те го прилагат на практика, така че е необходимо да се осигурят конкретни основни принципи. Интернет ръководството за добри практики и инструменти "Entlearn.net" подчертава факта, че е трудно да се изгради модел на програма за обучение по предприемачество (без единен подход или формат) и придава особено значение на **самостоятелно организираното обучение и обучението чрез практиката**, например като се интегрира в ежедневната работа или дейности. Така **обучението чрез опита** може да бъде най-добрият начин за постигане на успех в тази област - предприемачите обикновено експериментират и след това прилагат придобитите знания в реална житейска ситуация.

ШВЕЦИЯ

Във втория етап на средното образование съществуват следните програми, свързани с обучението по предприемачество:

1) Програмата „Бизнес и администрация“ подготвя учениците за стартиране на собствен бизнес. Теоретичните знания (в две направления: търговия и услуги; туризъм и пътуване) са съчетани с практическа работа (програмата включва 15 седмици обучение на работното място).

2) Програмата „Занаят“ е предназначена за ученици, интересувани се от дизайн, творчество и намиране на решения в занаят

ятчийската професия. Освен обновление и възстановяване учениците научават повече за отношенията си с клиентите, услугите, материалите и инструментите (освен теория, програмата включва 15 седмици обучение на работното място).

3) Програмата „Социални науки“ е насочена към ученици, които се интересуват от социалните проблеми в широк смисъл (в четири направления: икономика, култура, социални науки, езици).

4) Програмата „Технологии“ е предназначена за ученици, интересувани се от проектиране, архитектура, информационни технологии или техника. Програмата няма установени национални отрасли направления, така че училищата решават на местно ниво върху кои програми да се насочат.

Чрез установените програми се постига националната цел на реформата във втория етап на средното образование от 2009 г.: да се повиши осигуряването на компетентност и конкурентоспособност на търговията, компаниите и физическите лица. За реализирането на тази цел първоначално се идентифицират икономическите потребности в търговията и предприятията на отраслово ниво, след което те намират отражение в рамките на учебния план.

Програмите съответстват по-добре на нуждите на бизнеса, което се дължи на по-тясното сътрудничество между училища и конкретни фирми. Училищата на всички нива на образование са задължени да подпомагат обучението по предприемачество и да предоставят на младите хора познания за стартирането и развитието на бизнес чрез проекти, казуси, бизнес симулации и др. Освен това в програмите за втория етап на средното образование е въведено обучение на чираци с цел да се даде възможност за връзка между младите хора и работодателите. Това може би е причината, поради която шведските ученици като цяло показват високо предпочитание за самостоятелна заетост.

Обучението по предприемачество е

включено в националния учебен план, но изборът на методите на работа и учебните материали е на местно ниво (децентрализирана училищна система). Съществува обаче национална инициатива, която предоставя на учителите ресурси за преподаване.

Национална инициатива "Future Seeds"

Инициативата "Future Seeds" е насочена към подкрепа на учителите в процеса на обучението по предприемачество чрез предоставяне на учебни материали и методи на обучение, от които те могат да изберат най-подходящите за своите ученици. Предлагат се няколко програми, предназначени да помогнат на училищата да работят по по-иновативен начин. Те са свързани със специфични елементи на съществуващата учебна програма, включващи: развитие на любопитство и желание да се учи; развиване у децата на собствени начини за учене; обучение да използват знанията, за да формулират и тестват хипотези; да разрешават проблеми и да се научат да работят както самостоятелно, така и с другите. Целта е да се предложи база от знания, която да вдъхнови ученици, учители и друг училищен персонал да развиват и укрепват своите предприемачески способности.

Разработени и приложени са множество програми и проекти на регионално и местно ниво с цел подпомагане на обучението по предприемачество.

От 2000 г. проектът Västerbotten "PRIO 1", който се изпълнява във всички 15 общини от региона, поддържа повече от 300 местни проекта. Предлагат се различни услуги като осемдневен курс обучение на работното място за учители, които са ръководители на местни проекти, срещи между училищата и бизнеса и др. В резултат на това повече от 550 фирми в окръг Västerbotten понастоящем участват в училищни дейности. Повече от 1600 служители в училищата и 11 хил. ученици са взели участие в програми за насърчаване на предприемачеството. Създадени са редица активни мрежи между училищата в

страната, както и между училищата и местните фирми.

Програма „Предприемач през лятото“

Проектът „Отворени за бизнес“ предлага програмата „Предприемач през лятото“, която се осъществява по време на лятната ваканция (8 седмици) и е насочена към младите хора на възраст от 17 до 19 години. Целта е да се даде възможност на учениците да получат знания и опит за управление на фирма, както и да научат повече за предприемачеството по време на лятната си ваканция, като по този начин им се създават работни места през лятото, вместо да се осигуряват такива от общината.

Проектът стартира с двуседмичен въвеждащ курс, който съчетава теория и практика. През тези две седмици участниците получават субсидия от общината в размер на 55-65 шведски крони на ден (6,42-7,58 евро). След това те ръководят собствена компания в продължение на шест седмици. Предприемачите през лятото получават специално данъчно разрешение (F-tax) за управление на компания от началото на юни до края на август. В края на август те ликвидират компанията и представят данъчната си декларация пред данъчните власти.

Взаимодействието с бизнеса или с местната общност се гарантира благодарение на участието на консултанти или съветници от промишления сектор, общината и други организации. Повече от 100 хил. ученици са участвали в този проект през последните 8 години.

Съществуват и редица външни организации, които насърчават предприемачеството. През 2002 г. организацията „Млад предприемач“ извършва проучване сред учениците, участвали в програмата ѝ за създаване

на малка фирма, която стартира през 1980 г. Повечето от учениците (87%) са на мнение, че участието в програмата е увеличило знанията им за ръководене на техния бизнес, както и способността им да разрешават проблеми. Освен това е нараснало личното им самочувствие и способността им да работят с другите.

Добра практика: малката фирма „Presnatch“

Пример за успеха на програмата е малката фирма „Presnatch“. Нейната бизнес мисия е решаване на проблема с кражбите на обществени места - кафенета, ресторанти и хотели, като по този начин се създава безопасност и удобство за клиентите. „Presnatch“ произвежда иновативна кукичка, която предотвратява кражба на чантата в ресторанти и барове. Фирмата си сътрудничи тясно с Националната полиция на Швеция. Тя разработва, проектира, намира пазари и продава продукта „Preventor“, който се поставя под масата до всеки стол в кафене, ресторант или хотел. Гостите могат да поставят чантите си на куката, без да се налага да ги пазят на коленете си. Продуктът на фирмата „Presnatch“ осигурява спокойствието и увеличава комфорта и удобството на посетителите.

За да се гарантира собствеността върху дизайна на продукта, учениците кандигатстват за изключителни права за „Preventor“ в шведското патентно ведомство.

Анализът на инициативите в Швеция за насърчаване на обучението по предприемачество, степента на ангажираност в това отношение и мащабът на тези инициативи показва, че Швеция е една от водещите страни в областта на обучението по предприемачество.

Източник:

Entrepreneurship education in secondary schools

www.wu.ac.at/ricc/en/forschung/researchreports/researchreport2011_1

Л. Рачева

ОРГАНИЗАЦИЯ НА МРЕЖАТА ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО (NFTE) В ИРЛАНДИЯ И БЕЛГИЯ

Мрежата за обучение по предприемачество (The Network for Teaching Entrepreneurship - NFTE) е проект, създаден в САЩ през 80-те години, като неговата основна цел е да намали броя на отпадащите от учебния процес ученици и да подобри учебните резултати сред тези, при които има риск от изключване. Основната цел на NFTE е да обучава по предприемачество и да дава повече възможности на младите хора от общностите в неравностойно положение чрез подобряване на образователните, технологичните, житейските и бизнес уменията. От своето създаване досега NFTE работи с повече от 300 хил. младежи, вкл. и в страни извън САЩ (Белгия, Германия, Великобритания, Ирландия, Австрия и Холандия).

Мисия и стратегии

Основната мисия на NFTE в Ирландия и Белгия е да насърчава младите хора от общностите в неравностойно положение чрез развитие на техните компетенции и умения. И в двете страни се признава значението от интегрирането на обучението по предприемачество в училищната система, както и важността от обучаване и развитие на уменията, важни за пазара на труда и социалната интеграция.

В Ирландия обучението по предприемачество се провежда от учител, а в Белгия е необходимо той да има опит като предприемач. Въпреки различията относно профила на преподавателя, в двете страни съществува единодушие за важността от присъствието на предприемач в класната стая, за да имат учениците конкретен модел за добра мотивация и предприемаческа страст.

Оценка

Мениджърите на NFTE в Белгия и Ирландия вярват, че за да имат по-голямо въздействие, предприемаческите компетенции и умения трябва да се възпитават в ученици-

те във възможно най-ранна възраст. Учителите подчертават значението и въздействието върху развитието на учениците и тяхната зрялост по отношение на възможностите и предразположението им към разбиране на знанието, практиките и стратегиите за личностно развитие. Средата и моментът на развитие, в който предприемаческата педагогика трябва да се интегрира и адаптира, също са от значение. Учениците по предприемачество от различни дисциплини са съгласни, че възрастта, полът, образованието, доходът, мотивацията и възприятията са важни социално-икономически фактори при вземането на решение за започване на бизнес.

Програмата на NFTE се осъществява в международен мащаб и е единствената насочена към младите хора от общности в неравностойно положение. Мениджърите и учителите от NFTE в Ирландия и Белгия считат, че поради социалния контекст на тези ученици, тяхната необходимост от възможности ще ги напътства в търсенето им много по-силно, отколкото при други общности.

Методологии на преподаване

Определяна като практическа, активна, динамична и социално ориентирана, методологията „учене чрез правене“ оказва положително въздействие върху развитието на уменията на младите хора.

Според преподаватели и ученици успехът на образователния процес се дължи на практическите и динамичните методи в комбинация със структурата на учебната програма и учебния план, които дават на младите нова перспектива за обучение и бъдещ живот.

Преподавателските методологии обаче няма да имат очакваното въздействие без високо мотивираните преподаватели от NFTE, заемащи ключова роля в програмите на мрежата. Учениците, участващи в тях, ги

определят като „учители фасилитатори“ и „повече приятели“, което може да окаже голямо влияние върху личностното развитие на учениците в неравностойно положение.

Съдържание, цели и умения

Обучителите виждат промяна в начина на мислене на учениците, тяхното поведение, начин на обличане и отношението им един спрямо друг. Самоувереността, която придобиват учениците, води до разгръщането на други умения, които те вече притежават или могат да придобият.

Чрез практически методи, подкрепа от страна на фасилитаторите и съдържанието на програмата, учениците развиват своите умения, които да приложат на практика. Тези умения не се преподават действително, а биват „уловени“, като се имитира поведението на учителя, чрез което учениците сами трябва да се научат посредством своите правилни и погрешни действия.

В допълнение към бизнес уменията се развиват и структурни умения като: самоувереност, различно мислене, планиране, използване на възможностите, релационни умения, ноу-хау, отговорност, използване на информационни технологии и работа в екип. Те могат да бъдат характеризирани като предприемачески, защото всеки предприемач има нужда от тях, но освен това те са важни и във всички сфери на живота. Житейските умения също се научават и прогресивно се изграждат по време на програмата, защото

това са „уменията за живот“, които учениците могат да прилагат винаги.

Обучителите по програмите в Белгия и Ирландия твърдят, че учениците са станали по-информирани относно възможностите за тяхното бъдеще. Заедно с мениджърите те са на мнение, че личностното израстване, което виждат в младите, е най-мотивиращото и емоционално въздействие, допълващо концепцията за успех на NFTE – да се даде на учениците „усещане за бъдещето“.

В заключение може да се обобщи, че не е необходимо всеки да стане предприемач, но всички членове на обществото трябва да са по-предприемчиви. Ако предприемаческата педагогика и обучение се насърчават още от ранна детска възраст, ще има по-активни, съзнателни и отговорни граждани.

За постигането на това е важно да се разработят и поддържат нови обществени политики, свързани с предприемачеството. Съществуват много възможности, върху които може да се наблегне за развитието на предприемчивата страна на младите. Трябва да се организират образователни програми и обучения за хората в образователната система и извън нея. За възпитаването на предприемаческа нагласа към живота и обществото важно предимство е създаването на обучителни курсове по предприемачество за професионалистите, работещи с младите – социални работници, психолози, социални аниматори и учители в детски градини.

Източник:

Entrepreneurship education and the development of young people life competencies and skills // ACRN Journal of Entrepreneurship Perspectives. 2012 г.

<http://www.acrn.eu/resources/Journals/Joe022012/201202c.pdf>

М. Луканов

МЕТОДИ И ДОБРИ ПРАКТИКИ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В ИСПАНИЯ

Министерството на образованието поставя рамката на целите на средното образование, които са утвърдени с Кралски указ 1631/2006. Една от важните цели в документа е да се развива предприемачеството и самоувереността, участието, критичното мислене, личната инициатива и умението за учене, планиране, взимане на решения и поемане на отговорност. Реализирането на тази цел на местно ниво започва през 2009 г., като обучението по предприемачество систематично се включва в учебния план на всички автономни области в Испания.

В резултат на промяната на Закона за образованието (2006), Главната дирекция за малки и средни предприятия (DGPYME) на Министерството на промишлеността заедно с Министерството на образованието включват обучението по предприемачество като една от основните цели на образователната система. Двете министерства участват в развитието на учебното съдържание за различни образователни етапи. Образователният закон постановява целите, свързани с обучението по предприемачество във всяко образователно ниво (ISCED 1, 2 и 3).

Цели на обучението по предприемачество и очаквани резултати

Целите, които са пряко свързани с обучението по предприемачество за всяко образователно ниво, са:

ISCED 1: Да развива индивидуална инициатива и работа в екип, старание и отговорност в обучението, както и самоувереност, чувство за критичност, инициативност, любознателност, интерес и творчество в обучението.

ISCED 2: Да развива предприемаческия дух и самоувереност, дейно участие, самокритичност, инициативност и способност за учене, планиране, взимане на решения и поемане на отговорности.

ISCED 3: Да укрепва предприемаческия дух чрез нагласи, базирани на любознател-

ност, гъвкавост, инициативност, екипна работа, самочувствие и критичност.

В ISCED 1 и 2 основната компетентност „Самостоятелност и лична инициатива“ позволява междупредметен подход по предприемачество. Тази базова компетентност се отнася до следните резултати:

- да използва собствена преценка, когато прави избор, представя проекти и предприема необходимите действия за развитие на личните възможности и плановете в рамките на индивидуални или колективни проекти с отговорност за тях, в личен, социален и свързан с работата аспект;
- да развива умения и нагласи, свързани с лидерството, вкл. самоувереност, съпричастност, самоусъвършенстване, комуникативност и работа в екип, синхронизиране и организиране на работата, способност за утвърждаване и защита на правото или оценка на риска;
- да е в състояние да свързва теорията, работата или свободно да представя способностите и личните проекти.

За допълнителният предмет, изучаван в четвъртата година на ISCED 2, наречен „Професионално ориентиране и предприемаческа инициатива“, целите са придружени от критерии за оценка. Този предмет се очаква да бъде включен в учебната програма за 2012-2013 учебна година.

В основния учебен план са включени базовите компетенции. За ISCED 1 и 2 едно от осемте умения е самостоятелност и лична инициатива. Това важно умение позволява междупредметен подход на предприемаческото обучение.

През юли 2011 г. се изменя учебният план за ISCED 2, като се добавя (на национално ниво) нов избираем предмет в четвъртата година от обучението, наречен „Професионално ориентиране и предприемаческа инициати-

ва". Реформата ще бъде осъществена през учебната 2012-2013 година. Въпреки това образователните институции са свободни да я въведат още през 2011-2012 учебна година.

В учебната програма на ISCED 3 има специфичен предмет от отрасъла „Хуманитарни и социални науки“, наречен „Бизнес икономика“, който може да бъде избран от учениците от тази модалност и ученици от други специалности.

Значението, което правителството и местните власти отдават на обучението по предприемачество, се вижда от следните примери за добри практики:

❖ ПРОГРАМА *EMPRESA JOVEN EUROPEA (EJE)*

Правителството на област Астурия има ключова роля в популяризиране на обучението по предприемачество. Държавната компания *Valnalon*, принадлежаща към Министерството на труда и промишлеността, заедно с Министерство на образованието и уменията разработват и реализират програми по предприемачество за различните степени на образованието. В областта Астурия програмата **EJE** е включена в учебния план на средното образование и се изучава като допълнителен предмет. Това води до значително нарастване на броя на участващите училища и ученици не само в Астурия, но също и в други области на Испания.

Програмата **EJE** е предназначена за ученици на възраст между 12 и 16 години. По време на целия курс на обучение учениците създават и управляват фирми за внос и износ, включени в реални търговски дейности, с ученически фирми в чужбина. Учениците комуникират посредством видеоконференции и електронна поща с партньорските компании от чужбина, поставят и изпращат заповеди и продават вносни стоки в местната търговска мрежа. Приходите се разпределят между партньорите в компанията, а част от тях се прехвърлят към неправителствена организация или друг обществен проект.

Освен че насърчава предприемаческите

умения на учениците, програмата разглежда нови техники като неразделна част от процеса на преподаване-учене. Освен това препоръките са насочени към изучаване на чужд език като инструмент за комуникация между партньорските компании, намиращи се в различни страни.

Държавната компания *Valnalon* публикува учебни материали с финансовата подкрепа на местната власт. Ученическите и учителските учебници и пособия се разпространяват напълно безплатно в училищата от област Астурия. Учителските материали са с теоретично и практическо съдържание. Всички дейности са изготвени от работна група, съставена от учители от средните училища, преподаватели и експерти по бизнес обучение.

Създадена е стратегия за последователно разпространяване, която дава своите резултати под формата на широка мрежа от училища в цяла Испания, включваща средните училища в Андалусия, Астурия, Балеарските и Канарските острови, Магрид, Навара, Страната на баските и Валенсия, които участват в програмата. Съществува коопериране с училища от Мексико, САЩ, Канада, Великобритания, Швеция, Норвегия, Полша и Словакия.

❖ ПРОГРАМА „*EMPRENDER EN MI ESCUELA*“

Програмата „*Emprender en mi escuela*“ („Предприемчивостта в моето училище“), която се реализира в Астурия, осигурява ресурси, за да се подпомогне прилагането на предприемачеството в образователната система. Подобно на програмата *EJE*, тя позволява на учениците да основават и управляват малка фирма, но по-широката ѝ цел е да повиши чувството за предприемачество сред образователната общност и други участници от обществото и да се обезпечат училищата и учителите с подходящите ресурси за популяризиране на предприемачеството в образователната система.

❖ ПОДГОТОВКА НА УЧИТЕЛИТЕ

Институтът за малки и средни предприятия (IMPIVA) във Валенсия и Фондацията за университети и предприятия (ADEIT) обединяват усилията си, за да предложат на училищата в областта по-добър достъп до бизнес обществото. Идеята включва консорциум от местни бизнесмени, които да подпомагат предприемачеството в училищата. Тази цел се постига главно чрез прилагане на подготвителни и целенасочени дейности, които да се финансират от консорциум от компании.

Пример за такива дейности е организирането на лятно училище за подготовка на учители по предприемачество, които да могат да мотивират учениците. Тази програма предвижда създаване на класна стая тип „работилница“ за обучение в реално време.

❖ „БИЗНЕС СИМУЛАТОР“

„Бизнес симулаторът“ се използва като поддържащо средство в процеса на обу-

чение. Това е опростен реален модел, който позволява участието на учениците във взимането на решения по различни въпроси като например определяне на цените или маркетинг. Групата ученици работи в класната стая, като се насърчават работата в екип и дискусиите за взимане на решение. Освен работата във **виртуални предприятия, се използват методи на обучение като изучаване на казуси, задачи по проекти и съставяне на проекти**, за да се отдели специално внимание на самостоятелната работа, от една страна, и да се формира социално обучение, от друга, както и тяхното значение в света на бизнеса.

Посредством анализирането на добрите практики се вижда, че в Испания предприемачеството е ключова компетентност в националната учебна програма. В правомощията на националното правителство е създаването на обща рамка, а изпълнението ѝ се реализира от автономните области.

Източници:

1. Entrepreneurship education in secondary schools

http://www.wu.ac.at/ricc/en/forschung/researchreports/researchreport2011_1

2. Entrepreneurship Education at School in Europe

National Strategies, Curricula and Learning Outcomes, March 2012

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/135EN.pdf

В. ПенеВ

ФОРМИРАНЕ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ ДУХ В СРЕДНИТЕ УЧИЛИЩА НА КАНАДСКАТА ПРОВИНЦИЯ КВЕБЕК

Глобализацията на икономиката и виртуалната близост на пазарите са само някои реалности, които имат дълбок ефект върху съвременния свят. В този контекст на големи промени се очаква хората да играят повече от всякога активна роля в своите общности или организации. За да се улесни тяхната адаптация към променящия се свят, някои страни обучават учениците в предприемачество. Важно е учениците да развият предприемачески дух, което означава менталитет, който води до предприемане на инициативи, до посрещане на предизвикател-

ствата и до изграждане на успешно бъдеще. Програмата по предприемачество във втория етап на средното образование в канадската провинция Квебек има за цел да подготви учениците в това отношение.

Принос на програмата

Предприемаческият дух се свързва с действието. Той се различава от предприемачеството, тъй като не е задължително да се изразява в започването на бизнес или реализирането на печалби. Да се насърчат

учениците да развият такъв дух, това означава да се предразположат да правят нововъведения, да реализират своите идеи, да разширяват своя обхват на дейност и да се чувстват ангажирани към обществото. Необходимо е да отговорят на нуждите на обществото, намирайки иновативни решения, които позволяват да се създава стойност чрез подобряване на качеството на живот или общото богатство (културно, екологично, икономическо или човешко). Всички тези действия са успешни и водят до снемане на мита за предприемачеството и до освобождаване от стереотипите и предразсъдъците, които често са свързани с него.

Насърчаването на учениците да развият предприемачески дух също така спомага за изграждането у тях на предприемаческа култура, т.е. желание да се ангажират напълно с това, което искат да направят, и да доведат докрай, това което предприемат. Подобно на предприемаческия дух, тази култура се изгражда чрез натрупване на предприемачески опит, най-вече под формата на проекти, но тя също може да се придобие чрез посещаване на различни организации или срещи с хора от предприемаческите среди, които показват творчество в начина си на мислене и действие. Подобни опити подпомагат развитието на предприемачески умения и способността да се използват стратегии и ресурси от полза не само за предприемачите, но и за всички граждани.

Програмата насърчава учениците да се замислят по какъв начин желаят да се включат в света на предприемачеството: като самостоятелно заети работници, предприемачи или съизпълнители. Самостоятелно заетите лица и предприемачите са начело на компании, вземат решения, свързани с бизнеса, и поемат рискове. Те могат да създават работни места. Самостоятелно заетото лице често е професионалист, чиято бизнес дейност е ориентирана към сферата на услугите. Съизпълнителят използва своите предприемачески умения в рамките на организацията като например компания или об-

ществена, доброволна или хуманитарна организация. Той допринася за успеха на тази организация, без да поема рискове. И в трите случая лицето предприема инициативи, допринася за развитието на своята общност и поема социална отговорност.

Характер на програмата

В рамките на програмата за предприемачески дух учениците участват в предприемачески опити, които им позволяват да поддържат динамични взаимоотношения със своята общност и да започнат да играят активна роля в нея. Те имат възможност да се уверят във въздействието, което техните действия могат да имат върху собствената им среда, и да задълбочат познанията за себе си. Тази програма използва направляващ подход на обучение и извънкласни дейности и инициативи с предприемачески характер, които вече се провеждат в различни училища.

Програмата се предлага на учениците в четвъртата или петата година на средното образование и дава право на два (50 часа) или четири кредита (100 часа).

Двете възможности се отличават една от друга по степента на надзора, предвиден за учениците, които участват в предприемачески експерименти. Усвоените знания, броят, размерът и сложността на проектите маркират това различие.

Динамика на уменията

Програмата за предприемачески дух е насочена към развитието на две умения:

- определяне на годността за предприемачество;
- осъществяване на предприемачески проект.

Тези умения са тясно свързани. Възможност учениците са в състояние да определят доколко са пригодни за предприемачеството чрез това, което са научили от своите предприемачески експерименти, вкл. изпълнението на проекти. По време на тези експерименти те са насърчавани да проучат

действията си и да изяснят своята представа за предприемачеството. Това постоянно редуване на уменията обогатява знанията на учениците за техния предприемачески профил и форма на участие.

Програмата е насочена към развитие на предприемаческия дух и самопознанието. Компетентността *определяне на годността за предприемачество* играе много важна роля в обучението на учениците. Те са задължени да отделят много време за извършване на предприемачески проекти, което ще им помогне да определят доколко са подходящи за предприемаческа дейност.

Връзка между предприемаческия профил и формата на участие

Предприемаческите експерименти, които учениците извършват по време на учебната година, им позволяват да придобият или затвърдят някои предприемачески качества, да използват подходящи стратегии и ресурси, като обогатяват своя предприемачески профил. Това е профилът, който ще им позволи постепенно да определят формата на участие, която най-добре им подхожда.

Връзка между програмата за предприемачески дух и направляващия подход

Въведен за да подкрепя учениците в избора на академична и професионална кариера, направляващият подход на обучение ги кара да установят своите способности, силни и слаби страни и постепенно да изяснят интересите си. Насърчаващи сътрудничеството между училището и общността, предприемаческите експерименти се вписват в този подход, тъй като те осигуряват на учениците множество възможности за по-нататъшно развитие на тяхната професионална и личностна идентичност. Също като другите програми в областта на професионалното развитие, програмата по предприемачески дух им дава възможност да задълбочат процеса на ориентиране, който те са започнали в началното и прогимназиалното образование. Вторият етап на сред-

ното образование е ключов период в това отношение, защото в този момент учениците са насърчавани да мислят повече за възможностите за кариера.

Всяко действие, което учениците изпълняват за извършване на предприемачески експерименти, съчетано с процес на размисъл, допринася за изграждането на тяхната идентичност и им помага да открият нови възможности за образователна и професионална кариера.

Участието в изпълнението на един проект им дава възможност да експериментират с различни задачи, свързани със занаяти и професии, постепенно да придобият по-голяма самостоятелност, да повярват в способността си да завършат това, което предприемат.

При всеки предприемачески експеримент учениците контактуват с ресурсни лица от общността. По този начин те са в състояние да разширят своята референтна рамка по отношение на занаяти и професии, както и на работна среда. Това им позволява да предприемат нова стъпка в цялостния процес на ориентация, започнат в основното образование.

Педагогически контекст

• Любопитни, последователни и задълбочени ученици

В часовете по предприемачество учениците трябва да се научат да разпознават предприемаческите качества, които вече имат, да работят за тяхното укрепване и за развитието на нови такива. Очаква се те самите да играят активна роля в своето обучение главно чрез проекти, за които поемат основна отговорност. При избора на проектите се вземат под внимание техните интереси, както и нуждите на общността, за която тези проекти са предназначени.

Важно е, че учениците имат критичен поглед към своите действия, че проявяват

силни и слаби страни и запазват това, което може да им бъде полезно при други обстоятелства. Този процес на размисъл също трябва да им позволи да видят как техният минал предприемачески опит допринася за изграждането на предприемаческия им профил и развива техните знания и потенциал.

По този начин учениците се научават да проявяват ангажираност.

Освен това процесът на размисъл трябва да им помогне да възприемат ефекта от своите действия върху общността, като по този начин се увеличава тяхното самочувствие и способността да посрещат предизвикателствата. Те трябва също да открият способността си за използване на придобитите умения в нови проекти. Всичко това трябва да доведе до развитие на предприемачески дух и до определяне на тяхното разбиране за предприемачество.

• Учителят като ръководител, наставник и посредник

Специалист в обучението, учителят в програмата по предприемачество трябва да покаже силен интерес в тази област, да притежава предприемачески качества и да демонстрира добро познаване на своята общност.

Неговата роля е да насочва и подпомага учениците през цялото време на откриване на предприемачеството. Той им дава възможност за предприемачески опити, като същевременно гарантира, че те ще придобият предприемачески умения и ще използват правилно необходимите стратегии и ресурси. За тази цел учителят може да прибегне до някои практики като съвместно учене, проектно-базирано обучение и решаване на проблеми. Той също така насърчава учениците да използват знанията и уменията, които са придобили по други предмети.

Учителят трябва да се увери, че учениците участват във всеки етап на своите предприемачески проекти, и да създаде атмосфера, благоприятна за реализация на предприемачески опит и водене на дискусия. Чрез

посещения на фирми или срещи с предприемчиви хора той дава на учениците примери за успех, за да породи у тях желание да се отдават на своите проекти, да постоянстват, да се съревновават и да вярват във възможността за успех. По време на изпълнението на проектите той насърчава учениците да бъдат изобретателни в намирането на решения за нуждите на своята общност. Учителят ги подкрепя през целия проект с цел да развият своята самостоятелност. Той гарантира, че предложените решения са новаторски по отношение на използвания подход, целевите клиенти и избрания тип производство (полза, услуга, събитие). Важно е също така, че учителят ръководи учениците в избора им на партньори, подчертава приноса на всички в екипа, улеснява взаимодействието и се уверява, че сроковете са реалистични и изпълними.

Помощта за учениците, записали се в програмата за два или четири кредита, не е еднаква, тъй като те разполагат с различен брой часове да развият своите умения. Учителят насочва тези, които са записани в програма с два кредита, към предприемачески проекти с кратка продължителност от време и ги контролира по-отблизо. И в двата случая той взема под внимание предишното участие на учениците, когато определя броя на проектите и вида на продукта за изпълнение от тях през годината.

Друг аспект на ролята на учителя е да насърчи учениците при придобиването и затвърдяването на предприемачески качества, които могат да им помогнат при избора на професия. По време на дискусии в клас той ги насочва да се учат от опита си и този на другите, за да разберат по-добре своя предприемачески профил и да определят подходящата за тях форма на участие. Той ги успокоява, когато видят степента на различията между очакваните и действителните резултати, и ги кара да разгледат грешките си като възможност за учене. Учителят ги приканва да оценят своя принос към проекта, да си дават сметка за резултатите от обучението, да признаят своите силни и

слаби страни и да превърнат грешките си във възможност за действие.

• **Многобройни и разнообразни ресурси**

Ресурсни лица

По време на своите предприемачески опити учениците са в досег с ресурсни лица, които са както от тяхното семейство, така и от училището или тяхната общност.

Родители и семейство

Първоначалното възприемане на предприемачеството от учениците често отразява това на техните родители или на членове на семействата им в зависимост от професиите или занаятите, които те упражняват. Предприемаческата култура се проявява при учениците в различна степен. Влиянието на семейството е особено забележимо върху разбирането на младите хора за уменията и качества, които работникът трябва да притежава, за да намери своето място на пазара на труда и да преуспява. Влиянието на семейството също така обхваща формата на участие, която учениците са склонни да изберат: самостоятелно заето лице, предприемач или съизпълнител. Затова е желателно родителите да бъдат осведомени за смисъла и обхвата на предприемаческите опити на своите деца. Те ще бъдат в състояние да насърчават детето си и да го подтикнат да покаже инициатива, да стане независимо и да предприеме действия. Освен това учениците могат да се възползват от експертните познания и опит на своите родители в планирането или изпълнението на предприемачески експерименти, което прави родителите ценни ресурсни лица.

Персонал за допълнителни образователни услуги

Въвеждането на нови програми за допълнителни образователни услуги е насочено към насърчаване на напредъка на всички ученици в тяхното обучение. Дали това става с посредничеството на програмите на служ-

бите за подпомагане, училищен живот, или чрез промоция и превенция, непедагогическият специалист играе важна роля в училищния живот на учениците, както и в развитието на интердисциплинарни умения. При осигуряване на благоприятни условия за учене, тези заинтересовани страни допринасят за превръщането на училището в място, където учениците се научават да живеят в общност и където е възможно да упражняват гражданско поведение.

В рамките на програмата по предприемачество някои специалисти присъстват по-осезаемо, отколкото други. Съветниците по образователна и професионална информация и съветниците по училищно и професионално ориентиране, както и аниматорите на духовния живот и ангажираността към обществото си сътрудничат, всеки по свой собствен начин, за развитието на двете умения. Те могат да действат като ресурсни лица, инициатори на предприемачески проекти и посредници, улесняващи контакта с общността.

Училищно ръководство

Управленският екип на институцията играе значителна роля за изпълнението на тази програма. Ученици и учители могат да поускат да участват като партньори в проектирането и изпълнението на предприемачески проекти. Ръководството може да улесни връзките с обществото и да направи достъпни наличните човешки, материални, технически и финансови ресурси в институцията. То може също да помогне на учениците да изяснят своята концепция за предприемачеството, като сподели с тях опита си в управлението.

Общество

Обществото е отправна точка за предприемаческите опити. Затова е желателно училището да създава сътрудничество с различни организации и да установява връзки с различни ресурсни лица. Тези лица могат да дойдат в клас и да говорят за своята ежедневна работа, кариера или участие в общността и така да направят по-

осезаеми проявите на предприемаческия дух. Също така за учениците е полезно да се срещат с ресурсните лица на тяхното работно място, за да видят резултатите от тяхната дейност в рамките на организациите, към които принадлежат. Необходимо е също учениците да познават различните организации, към които е възможно да се отнасят. Там те ще могат да почерпят нови проектни идеи, да създадат контакти, да разработят мрежа, например партньорска, както и да разширят своята визия за предприемаческия опит, който ще им помогне да изградят предприемачески профил и постепенно да разпознаят формата на участие, която ги устройва. За тази цел служителите на Мрежата за младежка заетост (Réseau des carrefours jeunesse-emploi - RCJE), Обединенията за регионално развитие (Coopératives de développement régional - CDR) и на клубовете по предприемачество, както и представители на местните центрове за развитие и търговски камари са потенциални партньори, които могат да улеснят изпълнението на някои проекти, като същевременно помогнат на учениците по-добре да определят своя предприемачески профил.

Материални и документални ресурси

За осъществяване на предприемачески проекти и за познаване на обществото и неговите нужди, учениците трябва да имат достъп до различни ресурси както материални, така и документални. Класната стая трябва да бъде богата и стимулираща, където те могат да се консултират с книги, листовки, интернет сайтове или други носители. Това ще улесни търсенето на информация и използването на ресурсите, от които се нуждаят.

Тъй като обменът между учениците е неразделна част на предприемаческите експерименти, класната стая трябва да се подреди по такъв начин, че да се улесни взаимодействието. Учениците трябва да имат възможност да използват и други работни пространства.

• Ситуации на обучение и оценяване

Разнообразните предприемачески експерименти са същността на обучителните ситуации и оценяване, чрез които се развиват компетенциите от програмата. Въпреки че са тясно свързани, тези компетенции могат да се разглеждат отделно.

Ситуациите за обучение и оценяване, свързани с компетентността *определяне на годността за предприемачество*, трябва да насърчават обмена на опит между учениците и да ги накара да разберат как те спомагат за изграждането на техния предприемачески профил и за установяване на формата на участие, която им съответства.

В тази връзка има разлики между програмите за два и четири кредита, особено в степента на надзора и ръководството на учениците. В рамките на програмата от два кредита среща с предприемач например може да бъде организирана от учителя и да се проведе в класната стая. В рамките на програмата от четири кредита тази среща може да се проведе на работното място на предприемача и след това да бъде предмет на обсъждане в клас.

Изпълнението на предприемачески проект остава предпочитано средство за обучение на учениците в предприемачество. Участие в няколко проекта им позволява да упражняват различни роли, да поемат различни отговорности и да развият своите умения. Броят, размерът и сложността на проектите варират в зависимост от наличното време.

Всеки предприемачески проект е насочен към една основна област на обучение и се определя от реалната необходимост на обществото, на която учениците се стремят да отговорят по един новаторски начин чрез производството на дадена стока, услуга или събитие. В рамките на програмата от два кредита учениците предпочитат най-малко един вид продукт, а в програмата от четири кредита - два вида.

При избора на проект учениците трябва да познават себе си достатъчно, за да определят този проект, който предизвиква

в тях реален интерес и представлява предизвикателство, което те искат да преодолеят, като вземат предвид своите интереси и способности. Те трябва също да се убедят, че той ще породи ползи, които може да се усетят от обществото, за което е предназначен. Този контакт с обществото може също да прояви или укрепне чувството за принадлежност.

Проектите за курсовете от два кредита трябва да се съсредоточат върху близката за учениците общност: тяхното училище, квартал или град. Тези, включени в програмата с четири кредита, могат да имат по-широк обхват и да достигнат до по-отдалечени населени места, в рамките на Квебек или извън него.

Предприемаческият проект е плод на труда на екип, чието сближаване улеснява управлението на проекта и вземането на решения. Поради това е важно за учениците да признаят, че всяко лице, което участва в предприемаческия проект, независимо от неговата роля, допринася за гладкото му функциониране. Това разбиране може да породи у тях желание да дават повече от себе си, което е от съществено значение за формирането на предприемачески дух.

За учениците участието в предприемачески проект предполага те сами да изберат проекта, начина, по който ще се осъществи, и да поемат отговорности, които са в съответствие с техните интереси и предприемачески профил. По време на изпълнението е желателно да се гарантира, че всеки ученик, който участва, допринася за своя напредък и едновременно с това за своята самостоятелност, солидарност и отговорност.

Характеристики на предприемаческия проект

Предприемаческият проект трябва:

- да отговаря на реалната нужда на обществото;
- да генерира иновационна дейност чрез създаване на полза, услуга или събитие;
- да предизвиква ентузиазъм и отдаденост у учениците, тъй като отразява тех-

ните интереси;

- да създава стойност в обществото, за което е предназначен.

Темите, засягащи развитието на уменията, предоставят насоки за определяне на сложността на ситуациите, според които учениците се записват в програмата от два или четири кредита. Важно е обаче да се отбележи, че тези насоки могат да се различават в зависимост от уменията на учениците в областта на предприемачеството.

Подходяща оценка

В духа на Програмата за обучение в училищата на Квебек и в съответствие с политиката за оценка на обучението, оценяването трябва да се разглежда в неговата двойна функция: подкрепя на обучението и признаване на уменията.

Понякога сами, понякога в групи, учениците играят централна роля в своите предприемачески експерименти. Поради това е необходимо те да се включват в собственото им оценяване. Самооценяването, съоценяването и партньорското оценяване представляват средства за развитие на тяхното мислене. Това участие допринася да станат отговорни за своето обучение и подпомага тяхната независимост.

Учителят насърчава учениците по време на работата. В подкрепа на мнението си за техните силни и слаби страни, нивото на развитие на уменията, той трябва да гарантира редовността на оценките и да подготви достатъчно доказателства. Спецификации, портфолио и дневник са полезни инструменти за тази цел.

Учителят трябва да обърне особено внимание на оценката на компетентността *определяне на годността за предприемачество*, защото благодарение на развитието на тази компетентност учениците изясняват своята концепция за предприемачеството и ролята, която те могат да играят в него. От един проект в следващ, учителят ги насърчава да разменят ролите си, така че да ги наблюдава в различни ситуации. Това кара учениците да осъзнаят, че тази оценка не се основава на успеха на даден проект, а на

предприемаческите качества, развити или затвърдени, на възможността за използване на стратегии и ресурси и на придобитите знания. Дори неуспешен проект трябва да се разглежда като успех, ако при прегледа на тяхната работа учениците осъзнаят по-добре предимствата на предприемачест-

вото и развият по-голямо себепознание.

В края на годината, за да вземе своето решение, учителят разчита на информацията, събрана по време на учебните занимания, и на учебната скала за нивата на компетентност.

Източник:

Sensibilisation à l'entrepreneuriat

http://www.mels.gouv.qc.ca/sections/programmeformation/secondaire2/medias/08-00857_SensibilisationEntrepreneuriat.pdf

Н. Колева

КОД НА СТРАНИТЕ

Код	Страна	Код	Страна
AT	Австрия	LU	Люксембург
UK-ENG	Англия	MT	Малта
BE	Белгия	UK	Великобритания
BE de	Белгия - германска общност	PL	Полша
BE nl	Белгия - фламандска общност	PT	Португалия
BE fr	Белгия - френска общност	RO	Румъния
BG	България	UK-NIR	Северна Ирландия
DE	Германия	SK	Словакия
EL	Гърция	SI	Словения
DK	Дания	UK-WLS	Уелс
EE	Естония	HU	Унгария
IE	Ирландия	FI	Финландия
ES	Испания	FR	Франция
IT	Италия	NL	Холандия
CY	Кипър	CZ	Чехия
LV	Латвия	SE	Швеция
LT	Литва	UK-SCT	Шотландия
EFTA/EEA countries	Трите държави от Европейска зона за свободна търговия (ЕФТА), част от Европейското икономическо пространство		
IS	Исландия		
LI	Лихтенщайн		
NO	Норвегия		